

51300 v
ent. M. Form...
22/2 1979

April 1966.

Mts/mf

Version 4.

Radiohusets i Stockholm historia.

Tidigare utredningar

År 1931 utarbetade professor Ragnar Östberg ett förslag till byggnad för Radiotjänst. Byggnaden omfattade 20.000 m³, kontor och studiolokaler, och skulle ligga vid Hantverkaregatan, där brandstationen nu finns, ungefär mitt emot läroverket.

Per Södermark var då ordförande, Gustav Reuterswärd verkställande direktör, Julius Rabe riksprogramchef och Nils Holmberg Stockholms programchef.

Kvarteret, där byggnaden skulle ligga, heter Kartagos backe. Projektet kom inte till utförande, därför att styrelsen inte ansåg sig kunna överblicka radions utveckling tillräckligt för att binda sig för en egen byggnad. Och förvisso var detta ett för en gångs skull i byggnadsfrågor klokt beslut, ty möjligheterna för utveckling inom AB Hufvudstadens fastigheter vid Kungs- och Brunngatorna visade sig vara betydligt bättre än vid Kartagos backe.

(Fig. 6a - 6g, sid. 9 Radiohusets historia)

Företagsledarna både vid Radiotjänst och Televerket var under 1933 och 1934 huvudsakligen absorberade av 1933 års radioutredning, att försvara sina domäner och åtgärder. Från 1 januari 1936 gällde en ny överenskommelse mellan Televerket och Radiotjänst.

1936 års förslag

I maj månad 1936 utarbetade vi inom företaget de första skisserna till ett modernt radiohus (fig. 7a och 7b), sedermera benämnt 1936 års förslag. Det var förresten samma år som vår första ljudbil började rulla på världens vägar och studiorna VIII - X vid Kungsgatan togs i bruk. Verkställande direktörens och riksprogramchefens arbetsuppgifter förenades, Carl-Anders Dymling blev företags chef och Richard Bring ordförande.

År 1938 uppdrog Kungl. Byggnadsstyrelsen i samråd med Radiotjänst åt arkitekterna Bengt Romare och Georg Scherman att på grundval av 1936 års skisser göra ett förslag till nybyggnad.

Christian Günther var ordförande 1937 - 1938 och efterträddes av Seth Ljungquist 1938 - 1947.

Kriget bröt ut och större delen av Europa låg i krigsmörker. Här hemma började beredskapsarbeten planeras och 1940 sjöng Ulla Billkvist om "Min soldat någonstans i Sverige" och Sven-Olof Sandberg tonade "Obligationsmarschen.

I skrivelse den 7 december 1939 anhöll Radiotjänsts styrelse hos Telegrafstyrelsen att denna i sin skrivelse till Kungl. Maj:st om beredskapsarbeten för nästa budgetår måtte "omförmäla behovet av en nybyggnad för Radiotjänst". 1936 års radiohusförslag hade bearbetats och enligt preliminära ritningar och kostnadsberäkningar omfattade byggnaden, kontor och studior, sammanlagt omkring 100000 m³ och beräknades kosta c:a 10 milj. kronor exklusive tomt.

1944 års förslag

Under de följande åren bearbetade vi förslaget tillsammans med arkitekterna. Vi byggde studior i hyrda lokaler på flera platser

i Sverige och alla dessa innehöll något, som vi ville prova innan det infördes i Stockholms radiohus. Den 28 februari 1941 invigdes sålunda nya lokaler, kontor och studior i Malmö, Emil Liljegrens hus vid Djäknegatan. Det samarbete med Liljegrens, som vi då började, ledde sedermera - år 1959 - fram till, att ett så gott som helt nytt hus vid Baltzarsgatan inreddes för Sveriges Radio och blev vårt första radiohus.

Carl-Anders Dymling gick till Svensk Filmindustri år 1942 och Yngve Hugo blev verkställande direktör.

Generaldirektören för Byggnadsstyrelsen Henning Leo och utredningsbyråns chef Gunnar Wejke önskade inspektera trängseln i våra lokaler på Kungsgatan omkring år 1943. Vi önskade att visningen skulle bli övertygande och våra byggnadsbegär starkt befrämjas. Från landschefen för radion, Yngve Hugo, utgick då ett påbud, att allt vårt utrymme skulle inspekteras av nämnda höga personer. All personal uppmanades att under inspektionens passage befinna sig på sina kontorsplatser, tala flitigt i telefon eller sammanträda i de minsta rummen. Vidare uppmanades avdelningscheferna att tillse, att alla skrivbordsplatser om möjligt var besatta. Ev. fick omflyttningar av personalen göras under inspektionens gång. Wejke, som var en naturlig och förstående människa sade till mig efter en halvtimme: "Hör du Erik, är det inte fan vad Jerring bor i många rum". Sven har alltid varit följsam alltifrån jackettköpet på Konungens 80-årsdag. Hur är det med rummen nu i vissa fall? Finns det inte vissa bestående värden i livet förutom Svens malpreparerade jackett?

Radioprogrammet hade blivit längre, kvalitetsfordringarna steg och detta medförde, att huset blev större och större. År 1944

omfattade det aktuella förslaget 134.000 m³ och kostade 15 milj. kronor. Priset återspeglar inte bara, att huset blivit större utan också allmänt ökade byggnadskostnader.

Tomtfrågor

Tomten skulle ligga något så när centralt och vara tillräcklig för att medge, dels att samtliga större studiolokaler lades i markplanet, dels att väsentliga utbyggnader kunde ske.

Det första förslaget var ett område inom kvarteret Rekryten vid Gustav Adolfskyrkan. Djurgårdskommissionen framhöll år 1942, att "det sålunda syntes ovisst, när området överhuvudtaget skulle kunna utnyttjas för den av Radiotjänst föreslagna nybyggnaden". Området kunde inte frigöras, annat än i samband med att vissa militära enheter flyttade och Djurgårdskommissionen anvisade 1943 två andra tomter. Den ena låg vid Valhallavägen intill Marinledningen, den andra på Djurgården strax norr om Diplomatstaden. Den sistnämnda tomten ansåg vi lämpligast och skissförslag utarbetades (fig. 8a och 8b i Radiohusets historia).

Åtskilliga andra markområden undersöktes och bearbetades. Den 12 oktober 1944 meddelade Byggnadsstyrelsen till 1943 års rundradio-utredning, att det syntes styrelsen lämpligast att lägga radiohuset på någon av följande tomter: kasernområdet vid Marieberg, Konradsbergsområdet vid Drottningholmsvägen eller kvarteren Artilleristen och Fyrverkaren vid Valhallavägen. Det sistnämnda området, kallat A1 eller Svea Artilleri efter artilleriregementet, som legat där, ansåg vi mest lämpligt bl.a. därför, att det var tillräckligt stort efter dåtida fordringar, 32.000 m². Dessutom fanns det gott om byggnader på tomten, som skulle kunna användas till någonting i väntan på, att den verkliga byggnaden blev färdig. Visserligen luktade det stall, men alla sköna dofter flyktar

ju förr eller senare. Men inte trodde vi väl för 25 år sedan, att vi skulle inreda alla dessa övergivna mässar, stallar, vindar, ridhus, potatiskällare och förråd till trivsamma och användbara utrymmen för en expansiv ljudradio- och TV-verksamhet. Det blev för Radiotjänst eller Sveriges Radio aldrig något lystet liv i praktfulla, stora salar, sådana som fanns i barocktiden exempelvis, nej det blev ingen barocktid men baracktid.

1945 års förslag

Det förslag till radiohus, som arkitekterna Romare och Scherman utarbetade och som 1943 års rundradioutredning lämnade till Kommunikationsdepartementet den 7 februari 1945, var avsett att ligga på Al-tomten.

Om det nuvarande radiohuset anses vara ur driftssynpunkt bra - jag går inte in på de defekter beträffande detaljer i utförandet, som blivit en så stor fråga - då var också 1945 års förslag ett väl genomtänkt och genomfört förslag. Den nuvarande byggnaden är större men i princip likadan, som den av Romare och Scherman ritade. Bengt Romare och Georg Scherman var allmänt väl orienterade, duktiga kulturmedvetna yrkesmän, förstående och följsamma. De gjorde gärna som vi föreslog och visade en praktisk syn på frågorna, som man inte alltid möter.

Proposition 1945
års riksdag

Kungl. Maj:t begärde i proposition till 1945 års riksdag ett anslag på 500.000 kronor för budgetåret 1945/46 avseende vissa specialundersökningar och entreprenadritningar. Byggnadens volym var liksom förra året 134.000 m³, men kostnaderna hade nu stigit till över 19 milj. kronor enligt följande fördelning.

Byggkostnader	Kronor 14.600.000
Kostnader för akustisk inredning	982.000
Kostnader för teknisk utrustning	<u>3.900.000</u>
"	19.482.000

Riksdagen anvisade för vardera av budgetåren 1945/46 och 1946/47 500.000 kronor "för åtgärder i samband med uppförandet av nytt radiohus inom nuvarande kvarteret Svea Artilleri i Stockholm". I skrivelse den 28 juni 1946 uppdrog Kungl. Maj:t åt Byggnadsstyrelsen att låta uppföra den nämnda byggnaden samt ställa anvisade medel till Telestyrelsens förfogande.

Kriget hade slutat och radion utvecklade sig mycket hastigt. Ordet expansion gick som ett flattereko genom många företag också vårt till både nytta och skada. År 1945 skulle den föreslagna radiobyggnaden ta cirka hälften av tomtens 35.000 m² i anspråk. Tomten hade goda grundförhållanden och den låg bra till i förhållande till bl.a. andra teater- och musiklokaler. Det senare var värdefullt ur programsynpunkter, konstnärliga och ekonomiska.

Vid ingången av år 1945, då programmet om radiohus överlämnades, var Seth Ljungquist alltjämt ordförande och Yngve Hugo verkställande direktör. Benämningen radiochef kom inte förrän året därefter. Programtiden uppgick till cirka 4.000 timmar totalt (3.797 timmar under 1944). Utlandsprogrammet omfattade cirka 1.000 timmar, Radiotjänst fick 3:30 kronor per licens för högst 1.800.000 licenser, således var årstilldelningen knappt 6 milj. kronor. Licens-talet 1,8 milj. nåddes under 1945. Den byggnad vi planerade var både ifråga om volym och pengar något stor efter dåtida förhållanden inom verksamheten, något att växa i.

Förslaget till radiohus (fig. 9a, modellfoto, fig. 9b situationsplan, fig. 10 bottenplan, fig. 11 sektion) (samma bildtext) hade utarbetats i anslutning till Radiotjänst PM rörande lokalbehov m.m. av den 17 december 1944. Byggnaden var avsedd att uppföras i rött

fasadtegel. Ljungquist och jag fablade om soltegel. Kontorshuset i 7 våningar souterainvåning och källarvåning, omfattade 5.500 m². Vi disponerade år 1945 2.500 m² kontorsutrymmen huvudsakligen i byggnaderna Kungsgatan 6, 8 och 10 samt Brunnsgratan 5 och 7.

Musikstudiorna var i förslaget sju till antalet och av teater- och talstudior fanns cirka 20 stycken. I allt fanns följande produktionslokaler i 1945 års förslag:

Musikstudior	7
Talstudior för teater och liknande	8
Berättarstudior och andra mindre talstudior för föredrag, reportage m.m.	13
Effektstudior	4
Rum för grammofon- och magnetofonuppspelning (redigeringsrum)	16
Ekorum	4
Kontrollrum	16

En specifikation av musikstudiorna kan vara av intresse om inte för annat så för att jämföra med, vad vi verkligen fick i slutomgången.

Studio 1	12.000 m ³
" 2	6.000 "
" 3	3.500 "
" 4	1.500 "
" 5	900 "
" 6	600 "
" 7	450 "

En jämförelse mellan ytor och volymer för radiohusets studiolokaler och kontrollrum enligt 1945 års förslag och dem vi redan disponerade år 1945 ger cirka 4.800 m² och 31.000 m³ mot i bruk varande cirka 2.500 m² och 24.000 m³.

Det såg alltså ganska hoppfullt ut 1945. Men det blev snart annorlunda, och vi fann mycken styrka i det som Sonja Sjöbeck sjöng under året "Tro lilla hjärta, bara tro". Det var så många, som skulle bestämma. Jag förstår direktören för det resande teatersällskapet, som i sitt hörn av järnvägskupén suckade: "Man skulle vara ogift och resa i monologer", med andra ord man skall vara sin egen. Åren efter 1945 gick, det fanns aldrig några pengar till radiohus. Det blev mera ett blint kraftspel än en meningsfylld utveckling. Slutligen kom direktiv från statsmakterna att det 1946 beslutade byggnadsföretaget skulle ställas på framtiden.

Seth Ljungquist, Henning Leo, Gunnar Wejke, Olle Berger, kansliråd i Kommunikationsdepartementet, och jag reste år 1946 till Oslo och därifrån till Köpenhamn för att studera deras radiohus, uppförda före 1939. Vi lärde oss väl en hel del. Själv hade jag tidigare ganska noga följt byggnadernas tillkomst i olika skeden. I Oslo fick Ljungquist feber och måste gå till sängs. Jag satt på kvällen inne på hans rum, då han beställde sin frukost för följande dag: "Gröt och mjölk, och kom ihåg det, en stor sked, stor sked". Morgonen därpå infann jag mig i Seths rum och fann honom uppe, full av aktion men ganska vresig. Jag frågade, hur han mådde, och om han fått sin gröt ännu. Med sorgsen röst svarade ordföranden: "Trodde du! Jag fick välling och - liten sked!"

Den 27 augusti 1948 skrev radiochefen Yngve Hugo till statsrådet John Ericsson och slutade så här: "På grund av vad ovan anförts får Radiotjänst härmed värdsamt hemställa, att herr statsrådet måtte utverka, att tidpunkten för radiobyggets igångsättande måtte fixeras, samt att denna tidpunkt förläggas till en så nära framtid som möjligt". Den nära framtiden försvann först och sedan tiden överhuvudtaget och därmed huset.

År 1950 fyllde Radiotjänst 25 år. Erik Hjalmar Linder skaldade följande:

Kvartseklet rullar unnan
Hå hå ja ja
tappen den slås ur tunnan
hå hå ja ja
kolsyrans små ballonger
hå hå ja ja
stiger i Berns salonger
hå hå ja ja

Tänk vad som ändå hänt sej
innan vårt sekel vänt sej
Märk hur kulturen sprutar
ur millioner strutur

Både i Höör och Vendel
Lyssnar man nu till Händel
Envist som i en mara
gissas musik i Vara

Shakespeare och Euripi'des
numera genomlides
modigt i slott och koja
- jämte O'Neill och Soya

Skånska av bästa märke
skorrar runt Dal och Närke
Schlagermusikens honing
dryper i varje våning

Men där man högre syftar
till Dagens Dikt man snyftar
Gullbergs Sikelianos
njuts i Sundsvall och Tranås

Så medan åren skrider
radioprogram sej sprider
från en lokal så sober:
Kungsgatans små gard'rober

Här utan logisk beräkning
slutar vår undersökning
Radion steg ur grusen -
Nu fattas bara Huset

Nu fattas bara Huset
hå hå ja ja
Nu fattas bara Huset
hå hå ja ja
NU FATTAS BARA Huset
hå hå ja ja
NU FATTAS BARA Huset
hå hå ja ja

Vi hissade kommunikationsministern Torsten Nilsson fram på småtimmarna, när vi blivit starka, så han lovade oss ett hus. Men hur var det Laokoon sa när han såg den tydligen tomma trähästen: "Jag frukar grekerna, även när de kommer med gåvor".

När vi sedan under året 1950 började överläggningarna med Byggnadsstyrelsen, där Gunnar Wejke då var en kraftfull generaldirektör, konstaterade denne, att Televerket och vi hyste minst sagt något olika uppfattningar i byggnadsfrågan. Wejke sade: "Herrarna får väl lov att ge mig ett besked om vilket företag som äger bestämmanderätt inom de här utrymmena. Till dess adjö, kära vänner".

Överenskommelsen med
Televerket år 1953

Conrad Jonsson var nu ordförande sedan 1947 och Elof Ehnmark intog Yngve Hugos stol, skrivbord och soffa den 1 februari 1950. Det, som Gunnar Wejke sade, lät kanske enkelt men tillhörde ännu det otydbara i tillvaron, trots att vi hållit på att komma överens med Televerket i flera år, närmare bestämt i fyra. I det betänkande, som 1943 års rundradioutredning avgav den 9 januari 1946, förutsågs att Televerket och Radiotjänst tillsammans skulle utarbeta bestämmelser angående samarbetet inom det tekniska gränsområdet. Vi hade träffat tekniske direktören för Televerkets radiobyrå Erik Esping och pratat flera gånger. Personligen var han och jag goda vänner - men bestämmelserna tillkom inte för det. Vi satte nu in ny kraft på att erhålla en reglering, förutsättningen för att Byggnadsstyrelsen skulle ta upp byggnadsfrågan. Kanslirådet Olle Berger i Kommunikationsdepartementet gav oss värdefullt stöd, och Radiotjänsts styrelse föreslog hos kommunikationsminister Sven Andersson, att en opartisk ordförande skulle utses. Vi fick en utmärkt sådan i regeringsrådet Henning Fransén, och år 1953 blev en överenskommelse godkänd av parterna. Egentligen visste vi från början inte så mycket om regeringsrådet, det var generaldirektör Håkan Sterky

som föreslog honom. Eftersom Sterky nämnde sin vän Fransén litade han tydligen på dennes saklighet, och eftersom vi visste oss vara sakligt starka accepterade vi med glädje "fiendens" förslag. I Fransén träffade jag en klartänkt, underbart stilig människa, som blev mig en vän för återstående livsdagar. Han ledde sedermera också Telestyrelsens och vår utredning om program 2, som startade den 17 februari 1954, ungefär en månad innan Radiotjänst skrev till kommunikationsministern och begärde att utan dröjsmål få ordna dubbelprogram i radio samt igångsätta utbildnings- och övningsverksamhet för televisionen. Styrelsen beslöt förresten samtidigt att höja aktiekapitalet för bl.a. inköp av viss produktionsutrustning avseende televisionens programtjänst och teknisk utrustning i radionuset. Vissa av styrelsens ledamöter var missnöjda med att bygget aldrig kom igång och ifrågasatte, om jag inte skulle ersättas med någon mera driftig och intresserad person. Men inte ens det blev verklighet.

Uppdrag till Sune
Lindström 1955

3 år² sen
sid 10 4 år

Under de tre samtalsåren med Televerket förde vi arbetet med radionuset vidare, och år 1955 gav Byggnadsstyrelsen Vattenbyggnadsbyrån i uppdrag att utarbeta förslag till radionus på en helt ny tomt i kvarteret Förrådsbacken mellan Valhallavägen och Strandvägen i norr-söder och mellan Oxenstiernsgatan och Gärdesgatan i väster-öster. (Fig. 18 och 19). Den tidigare reserverade tomten, A1, var med sina 35.000 m² alldeles för liten för radion jämte TV-rörelsen, som nu tillkommit. Inklusiv område för konsertstudion omfattade tomten Förrådsbacken cirka 120.000 m². Tomten, som ligger cirka 2 km från stadens centrum, var egentligen vikt för Konstfack, men med en stilla manöver, som ingen märkte i tid, flyttade Wejke denna skola till tomten norr om Vallhallavägen i hörnet av Frihamnsvägen. Tack och lov att vi slapp den tomten! Wejke var en människa av den där typen, som sitter och överlägger om Niagaras vilda fall i timmar, och plötsligt när ingenting sker avbryter det

hela med: "Då är vi överens då, adjö!"

Inom Vattenbyggnadsbyrån leddes arbetet av professor Sune Lindström samt arkitekt SAR Erik Ahnberg och arkitekt MAA Poul Kühl. Hans Brunnberg, sedermera Kungl. Konstakademiens direktör, var chef för Byggnadsstyrelsens utredningsbyrå och arkitekt Börje Wehlin var den på styrelsen, som närmast svarade för arbetet med radiohuset.

Slutlig planering.
Lokalprogram
3^ 5.56

Nytt lokalprogram utarbetades och fick datum 30 maj 1956. Lokalprogrammet avsåg det stadium av Radiotjänsts verksamhet, då radioprogrammet skulle omfatta en total sändningstid av 8.100 timmar. Denna sändningstid avsåg vi att nå år 1959.

År 1955 blev landshövding Per Eckerberg ordförande i Sveriges Radios styrelse och Olof Rydbeck blev radiochef.

Byggnadskommittén
1956

Radiotjänsts byggnadskommitté bildades år 1956. Den bestod av Johan von Utfall, Björn Berntson, Håkan Lygnell och mig själv. Senare tillkom Claes Wachtmeister, Kjell Stensson, Gösta Frölander och Stig Hamring som experter inom olika områden. Barbro Lantz var vår sekreterare. I arbetet deltog representanter för personalföreningarna, bl.a. Olena Wigforss och Gunnar Dahmén, senare också programdirektörerna Nils-Olof Franzén respektive Nils-Erik Baehrendtz. De två sistnämnda kallades regelbundet men kom sällan, slutligen inte alls, vilket också i viss mån gällde personalrepresentanterna, när vi slutade att tala om bespisningen. Byggnadskommitténs regelbundna sammanträden med Byggnadsstyrelsen och Vattenbyggnadsbyrån tog sin början på hösten 1956.

Konsulter

Till arbetet knöts Sven Hultquists ingenjörbyrå som konsult för

de statiska konstruktionerna, Axlander & Rosell för värme och sanitet, Elektriska Prövningsanstalten för el-anläggningarna. Konsulter i akustiska frågor blev för studiolokalerna dr. techn. Vilhelm Lassen Jordan, Köpenhamn, och för ljudisoleringsfrågor i kontorshuset, civilingenjör Owe Brandt, Tekniska Högskolan i Stockholm.

Den 28 augusti 1956 anhöll Byggnadsstyrelsen i skrivelse till Konungen, att Kungl. Maj:st måtte föreslå riksdagen att för upprättande av dels ritningar till radiohus i Stockholm och påbörjande av kontorsdelen och dels för radiohus i Göteborg anvisa ett investeringsanslag för budgetåret 1957/58 av 3 milj. kronor.

Förslag 1957

Planerna tog form under ändlösa diskussioner om småsaker och raska grepp i viktigare frågor. Det tog således månader, att som ersättning för Vattenbyggnadsbyråns öppningsbara fönster få luckor i väggarna, så att vårluft och fågelsång kunde förnimmas. Jag levde kvar i 1945 års förslag med en byggnad uppförd på traditionellt sätt och med ytterväggar av soltegel. Men nu föreslog Sune Lindström inte bara stängda fönster utan en byggnad uppförd av prefabricerade element och utvändigt täckning med glasskivor i olika färger. Vi trodde, då vi började arbetet, att vi kände till något om byggnation, men erfor snart sanningen i Predikarens ord: "Där mycken vishet är, där mycken grämelse; och den som förökar sin insikt, han förökar sin plåga". Men så småningom kom vi visst in i arkitektismen och trodde oss acceptera det sublima med det välinrättade. Nu efteråt får jag erkänna, att glasfasaden ger liv åt byggnadens yta, då träd och himmel speglar sig i glaset. Och byggnaden blev härigenom till utseendet lättare och luftigare.

Vi arbetade gnisslande och dock effektivt tillsammans och fick

lära både självbehärskning, normer och resonlighet, och fann snart, att man inte behöver ha haft röda hund för att bli medlem i Kennelklubben. I juni månad år 1957 överlämnades huvudritningar till Byggnadsstyrelsen beträffande kontorshuset. Studiobyggnaden och de två stora konsertsalarna ingick således inte i dessa huvudritningar, inte heller någon definitiv lösning av restaurangfrågan.

Huvudritningar till studiobyggnaden blev färdiga under år 1959 och överlämnades till Konungen i skrivelse från Byggnadsstyrelsen den 7 december 1959.

Ritningarna beträffande radions studiobyggnad signerades 27 november 1959. Det var litet svårt att få teknikerna att godkänna de rent tekniska utrymmena, men efter en stunds samtal gick von Utfall, Wall och Lindström med på vad vi lyckats åstadkomma.

Så den 28 november 1959 inträffade det, som vi svor på aldrig mer skulle få ske, och det har det inte heller. Det meddelades nämligen helt plötsligt från Byggnadsstyrelsen, att studiodelen för radio kostade minst 35 milj. kronor i stället för i Statsverkspropositionen för år 1959 angivna 28 milj. kronor.

Trots allt tog dock Lennart Öhrström emot oss den 2 december 1959 och meddelade, att departementet i stort sett skulle föreslå radiohusets studiodel som den presenterats. Men den 14 januari 1960 drog det ihop sig i arbetsutskottet med anledning av kostnadsökningen. Saken drevs upp av Blomberg. Han hade byggt Radiobolagets hus på Kungsholmen, som bara kostade 150 kr/m², och han hade en son, som var arkitekt. Ordföranden, Per Eckerberg, tog det lugnt.

Byggnadsstyrelsen hade räknat fel på 5 milj. kronor beträffande studiolokalerna. Närmast var det ljudisoleringeanordningarna, som skapat förvirring. Men ser man till hela byggnadskostnaden beräknades denna till 80 milj.kronor i december 1958 och till 86 milj. kronor ett år senare. Med en kostnadsökning av 5 % per år, som vi alltid räknar med, skulle det ändå ha blivit 84 milj. kronor.

På grund av televisionens alltid stora lokalbehov och för att på bästa sätt kunna utnyttja den dyra, välbelägna och vackra tomten planerades också skissartat på tomtens norra del en televisionsbyggnad med möjligheter till utbyggnad. Projektet framlades för vår styrelse den 25 juni 1958.

På fig. 18 och 18a finns alla de byggnader med, som jag nu nämnt. Bildtext enligt boken.

Fig. 19 visar en planskiss över bottenvåningen i radiohusets kontors- och studiobyggnader enligt huvudritningar av år 1957. Bildtext enligt boken.

Byggnadschefen hos Byggnadsstyrelsen Olle Rinman, en sympatisk kraftkarl, som varit oss till stor nytta, trädde i maj månad 1957 i förbindelse med Arbetsmarknadsstyrelsen och tog definitivt upp frågan om arbetstillstånd för kontorsbyggnaden. Sprängningsarbetena, som skulle avse både kontors- och studiobyggnaderna, beräknades kunna börja i februari 1958.

Kontorshuset börjar byggas

Jag citerar dagboken från 2 maj 1958: "Entreprenadfirman Toll började i dag grävningen av radiohuset.

Kl. 11.00 samlades ett 100-tal personer från Sveriges Radio. Morgonen var regntung och mulen, men relativt varm. Inspelningsbilar och TV-filmare var i farten. Solen orkade i rätta ögonblicket spräcka molnen och lyste över menigheten. Asphängena stod i blom och traktens ungar satt på parkett att bevittna skådespelet.

Erik Mattsson började med att peka ut var på tomten huset är planerat. Radiochefen Rydbeck omtalade, att vi i 22 år hade arbetat, ritat och drömt om ett radiohus, varefter han bad Erik Mattsson och Sven Jerring ta de första spadtagen till grunden. Början gjordes i västra studiolängans yttersta hörn. (Högtalare var utspridda och "Musik under arbetet" flödade över trakten). Erik Mattsson grävde ordentliga tag, medan Sven Jerring kom i sten och inbjöds av Mattsson att gräva i hans grop. Spadarna signerades och daterades och sen tog grävskopan vid och åstadkom ett 20 gånger större hål i ett enda lyft.

På kvällen talade Erik Mattsson i Dagens Eko, intervjuad av Bernt Friberg. TV hade extra journal med Erik Bergsten som speaker.

Efter hemkomsten från tomten bjöd radiochefen byggnadskommittén på champagne. Den gode Olof visar god smak också ifråga om viner, ty champagnen smakade gott, även om den var "surt förvärvad".

Gropen för kontors- och studiobyggnaderna var färdig i augusti 1958.

I januari 1959 utsågs Byggnadsaktiebolaget Yngve Kullenberg, Göteborg, till entreprenör.

Jag citerar dagboken: " Den 24 juni 1959 besökte jag tomten, där två man från Kullenbergs var i arbete. Det första jag såg var en ensam man grävande i den stora gropen. Hans namn var Gottschalk. Därefter träffade jag Söderström, som fällde träd för baracken. Jag sade dem, att huset skulle vara färdigt om $1\frac{1}{2}$ år och framhöll att detta var en smått historisk midsommardag. Så var i alla fall byggandet igång, och man kunde lugnt konstatera, att beträffande byggande av radiohus finns inte de svårigheter, som inte kan framställas och som inte kan övervinnas heller för den delen.

För den 3 juni 1959 läser jag i dagboken: "Lygnell, Stensson och jag var uppe hos kommunikationsminister Skoglund, Höjer och Öhrström samt byggnadsrådet af Malmberg för att försvara kontorshuset. Det lyckades - i varje fall så till vida, att statsrådet beslöt meddela Kungl. Byggnadsstyrelsen att arbetet omedelbart skulle igångsättas. Vi trodde detta skett för länge sedan".

Kontorshuset färdigt

Men det blev i alla fall en dag då ett klassiskt taklagsöl kunde firas, torsdagen den 15 december 1960, med biff à la (Sune) Lindström, 2 vita, 1 brun och 1 grogg. Olle Rinman var värd i FOA:s matsal och han konstaterade, att radiobygget varit en lidandets historia, särskilt för Sveriges Radio, samt att vårt byggprogram för Förrådsbacken, 200 milj. kronor, var det för närvarande största bygget på en enda plats. Svarte Kalle, byggnadsarbetare och char-mör, Lennart Hyland m.fl. svarade för underhållningen, som dock till större delen blev ohörbar på grund av dålig akustik och hög stämning. De flesta spillde ju i sig litet. Den populära verk-mästaren K.G. Karlsson, sakkunnigt beskriven: "En hård jävul, men en rättvis fan", tackade sina gubbar, som sedan hissade platschefen

Olle Linger mot taket. Entreprenör Yngve Kullenberg talade om firmans stolthet att få bygga denna borg för Sveriges Radio och uttalade förhoppningen, att förtjänsterna varit goda för alla, också för entreprenören. Så var då de 10 våningarna komna under tak på 18 månader.

Den 25 augusti 1961 kl. 15.15 flyttade radiochefen Olof Rydbeck in i radiohuset. Dagboken skildrar dagen och känslorna så här: "Flyttningsdag! Egentligen skulle känslorna i dag vara enbart vemodiga eftersom jag i det här huset har upplevat toppar både uppåt och neråt och framför allt toppar av kamratskap och bevis på människors styrka och svaghet. Barbro Lantz tycker, att jag inte ser tillräckligt ledsen ut. Det förvånar mig också själv, jag har tänkt på det i flera veckor, men det är väl så, att jag sysslat så länge och förgäves med ett radiohus, att något av segerstämning kommer med i flyttningsmelodin.

Vi går i korridoren i dag bland packlärar. Företaget tycks ändå fungera.

kl. 15.15 kom Rydbeck och jag upp till radiohuset och flyttade så att säga in".

Hela flyttningen, som skedde avdelningsvis under ett par månader, genomfördes mönstergillt av Håkan Lygnell, Gösta Essvik och Tage Giding. Som flyttkarlar fungerade SLAB, enväldigt och sakförståndigt ledda av byråinspektören Lars Laurin. Radiohuset fungerade omedelbart, till stor del därför, att Gösta Essvik ordnat telefonsystemet, kataloger och anvisningar så förebildligt och Håkan Lygnell inplaceringarna så diktatoriskt. Någon frågade, om vi inte i samband med flyttningen skulle kunna förenkla bolagets administration. Vi svarade, att vi nog hade tänkt på detta och därför upp-

löst kommittén för undersökning av möjligheterna till förenklingar. Det var visst Gahlin som först sade något liknande.

Den 10 november 1961 slocknade all belysning i radiohuset och alla elektriska apparater stannade f.f.g. Detta hade jag länge fruktat. Kungsgatan tog hand om programmet.

Länktorn

I investeringsplanerna för byggnader på Förrådsbacken spökade en tid kostnader för ett länktorn. 1955 hade vi talat om att placera en mast i Karlavägens förlängning som ett utropstecken på tomten. Men utan vårt vetande växte denna mast och blev ett verkligt Eiffeltorn, 20 m. högre än Stadshustornet, vartill kom en spira på 50 m., således i allt 176 m. Vid Sveriges Radio ansåg vi, att det slog ihjäl de andra byggnaderna på tomten. Vi var visst ganska ensamma om den uppfattningen. Men det var värre att tornets fundament blev så stort att det skulle utgöra ett hinder för erforderliga ännu inte planerade byggnader, exempelvis för ett TV:s kontorshus på 25 våningar. Dessutom saknade vi tillräcklig parkeringsyta för gästerna i tornets restaurang, om vi inte skulle beröva vår personal och medverkande plats för sina fordon.

Efter en verkligen beundransvärd långmodighet från vår sida flyttades tornet bort från tomten och ni kan nu se det i Kaknäs-skogen.

Beskrivning av radiohuset - En helt och hållet tråkig men saklig och i görligaste mån kortfattad beskrivning av radiohuset skulle kunna te sig på följande sätt.

Kontorsdelen

Byggnaden består av en kontorsdel och en från denna utgående arkivdel (fig. 22). Anläggningen är avsedd att rymma cirka

1.000 personer. Kommunikationerna sker i horisontalled genom mittkorridorsystem och i vertikalled genom trapphus med hissar, förlagda dels vid det centrala trapphuset i anslutningen mellan kontors- och arkivdelen, i det s.k. korset, och dels inom vardera av de tre anslutande flyglarna. Personhissarnas antal är tre vid det centrala trapphuset, två nära ändpunkterna i var och en av de båda kontorsflyglarna och två i arkivflygeln. Härutöver finns en varuhiss, en arkivhiss och tre pakethissar.

Byggnaden är konstruerad med betongstomme och har bärande korridorväggar och pelare i fasadväggarna. Mellan dessa pelare användes lätta ytterväggselement innehållande 3-glasfönster och värmeisolerade bröstningar av trä, aluminium och glas enligt fig. Fönstren är inte avsedda att kunna öppnas annat än för tvättning. Innanför det yttre glaset finns på sydsidan persienner av aluminium. Vid sidan av varje fönster är en cirka 40 cm bred vädringslucka placerad, vunnit efter hård kamp, som nämnts radiohusets mest diskuterade detalj. Färgen på glaset i bröstningarna blev i ett särskilt provhus, jämte mycket annat, föremål för undersökningar beträffande bl.a. värmeupptagning vid solljus. Det visade sig härvid, att skivor med mörk färg, grön, brun, mörkgrå etc. blev cirka 75° varma. För att få huset mera beboeligt på sydsidan också sommartid måste vi därför välja ljusa färger.

Avståndet mellan pelarna är 1,65 m. Mellanväggar kan placeras vid varje betongpelare. Mellan dessa pelare finns värmeelement och anordningar för inblåsning av luft. Korridorväggarna av betong, som enligt ovan ingår i den bärande stommen, är försedda med urspårningar för dörrar till varje fasadlängd om 1,65 m. Entréer

från korridorerna kan således erhållas till varje kontorsrum av önskad storlek. Mellanväggarna består av två lager siporexplank vardera om 5 cm och med mellanvägg av 2" matta av rockwool. Luftljudsisoleringen är cirka 45 dB. Innerväggarna är i princip sandspacklade och oljemålade.

Golven i byggnaden har gjorts flytande genom att mellan byggnadens i stommen ingående betonggolv och övergolv placera ett fjädrande material av rockwool. Övergolvet blir härigenom flytande och stötljudsisoleringen cirka 75 dB. För ev. insättning av mellanväggar innehåller övergolven slitsar tvärs över rummen för varje pelare, således för varje modulenhet. Vidare är övergolven mellan korridor och arbetsrum skilda från varandra med en slits. Alla golv är täckta med linoleum och i förekommande fall tillkommer, efter tjänstegrad ifråga om storleken anpassade mjuka mattor, heltäckande eller mindre sådana, sådana med sektionsschefsfrans, intendentspets o.s.v. Golven i korridorerna är helt täckta med mjuka mattor. Detta av tre orsaker: För att skapa trivsel, undvika gångljud och ernå allmän ljudabsorption.

Ljudisoleringsanordningar utprovades till stor del i det nämnda provhuset. Detta kostade omkring 75.000 kronor och vi tyckte nog, att det låg ett visst slöseri i Rinmans förslag. Så här efteråt får vi medge, att dettaprovhus - jämte Rinman personligen - räddade oss från en hel del misstag, bl.a. beträffande ljud- och värmeisolering. Pengarna för provhuset visade sig väl använda.

Anordningar för dragning av teletekniska och elektriska ledningar består av kanaler i golven till kontor och korridorer. Dessa är förbundna med vertikala kanaler i ledningsschakt, ett i vardera

flygeln, och därifrån ernås horisontella förbindelser över vind, källare och den speciella krypbara ledningsgången ovanför bottenvåningen. Kopplingselementen finns i de speciella fönsterbänkarna.

Den värme, som erfordras, tillföres anläggningen från Värtagasverket. Vi får därför endast mindre regleringscentraler i radio- resp. TV-husen.

Rummen uppvärms genom vanliga värmeelement placerade under varje fönster. Bakom dessa element sker inblåsning av förvärmad luft. För friskluft finns intag på byggnadens tak och fläktrummen ligger i angränsande vindsutrymmen. Utsugning sker i varje rum genom öppningar i taken nära korridorväggarna, en för varje modulenhet, och luften föres sedan genom trummor i korridorernas tak till utsugningsanordningar i kulvertvåningen, tredje källarvåningen. Garage och förrådslokaler skall uppvärmas med denna sekundärluft.

Belysningen består av glödlampor utom beträffande korridorer, där i princip infällda lysrör användes.

Våningarnas antal i kontorshuset är som synes av fig. 22 8 stycken ovan mark. De tre flyglarna i kontorshuset benämnes A, B resp. C och resp. BV (bottenvåningen) eller med siffrorna 1 - 7. Rumsbeteckning 5B/11 betyder således fem tr upp, B-flygeln, rum nr 11. Därjämte finns 2 stycken våningar under markytan (källarvåningar N1 resp. N2) med dagsljus i halva antalet utrymmen, d.v.s. i ytterfasaderna. Härtill kommer den s.k. kulvertvåningen (N3), som utgör en tredje källarvåning under västra delen av kontorshuset, och som huvudsakligen användes för ventilationsanläggningen.

Våningarnas antal:

ovan mark 8 st. (jämte krypbar ledningsvåning)
under mark 2 " (under hela huset)
under mark 1 " (under halva huset)

	Längd m.	Bredd m.	Höjd m.
Kontorsdelen	164	11.40	32.90
Biblioteksdelen	56	11.40	32.90

Ett våningsplan i kontorsdelen omfattar	1.872 m ²	brutto
Ett våningsplan i biblioteksdelen omfattar	<u>644 "</u>	"
Sammanlagd bruttoyta i ett våningsplan	2.516 m ²	
8 st. kontorsvåningar ger sammanlagt	20.128 m ²	
2 st. källarvåningar ger sammanlagt	<u>5.032 "</u>	
Total yta för kontorshuset, brutto	25.160 m ²	
Kontorsdelens kubikinnehåll 32.90 x 2.516	82.766 m ³	
Inkl. ventilationsvåningen		
Korridorlängd	cirka	2.000 m

Antalet rum

Kontorsdelen:

Varje våningsplan ovan mark inrymmer en nettoyta motsvarande 79 enhetsrum (2 moduler) à 14 m². I bottenvåningen är 21 av dessa enhetsrum mörka (ligger mot entréhallen).

Varje våningsplan i källarvåningarna har ljusa utrymmen som motsvarar 28,5 enhetsrum.

Biblioteksdelen:

Varje våningsplan ovan mark inrymmer en nettoyta motsvarande 30,5 enhetsrum (2 moduler) à 14 m². Bottenvåningen ingår i entréhallen och studiolängan. Våningen 1, 2 och 3 tr ingår till största delen i studiolängan. Nettoytan för kontor motsvarar 1 och 2 tr 10 enhetsrum à 14 m², 3 tr 14 enhetsrum à 14 m². Källarvåningarna ingår i studiolängan och är helt mörka.

Hela kontorshuset:

Antalet enhetsrum i kontorshusets 8 våningsplan ovan mark är 767.

Antalet enhetsrum i källarvåningarna är 57.

Hela huset inrymmer således $767 + 57 = 824$ ljusa enhetsrum à 14 m^2 .

Dessa utrymmen disponeras i förläggningsplan av den 18 december 1957 på följande sätt:

Ej specificerade lokaler	78,5
Bibliotek och deras expeditioner	72,0
Sammanträdesrum + avlyssningsrum	75,0
Tjänsterum	466,5
Obelagt	<u>132,0</u>
Summa:	824,0

Bastu

Under planeringen försökte vi att bastu, motionshall, ping-pong-hall etc. skulle få ingå i byggnadsprogrammet. Sunda själar ägde vi ju, men önskade också sunda kroppar. Byggnadsstyrelsen förklarade, att sådant gick utanför statens normer, så det blev ingenting av dessa välfärdsanordningar. Men vi kom överens med Byggnadsstyrelsen, att källarutrymmena skulle göras så stora, att måttliga utrymmen för kroppsvård senare skulle kunna anordnas av Sveriges Radio på egen bekostnad. Sådana utrymmen finns också.

Dispositionsplanen för radiohuset vid inflyttningen framgår av fig. 22. Nu, år 1966, har en del ändringar skett, men i stort sett fungerar byggnaden, som vi planerade. Till grund för dispositionsplanen för kontorsbyggnaden låg bl.a. en undersökning beträffande trafiken till och från och inom det planerade radiohuset. Denna undersökning gav ett diagram enligt fig. 21. Disposition, planering och placering av våningar och kommunikationssystem såsom trappor, hissar, rörpost har bestämts av ovan nämnda och liknande undersökningar och likaså av uppfattning och prognoser beträffande hur arbetet skall bedrivas inom byggnaden i en tid, då ljudradion utvecklats och kanske delvis funnit många nya former

vid sidan av en växande TV-verksamhet. Vi planerade aldrig, att ljudradion skulle minska på grund av televisionens tillkomst. Den 26 november 1955 började ljudradions program 2, och i början av 60-talet höjdes många röster för nedläggning av program 2. Folk skulle inte kunna hinna med två radioprogram och ett TV-program. Riksdagen hade nämligen den 24 maj 1956 beslutat, att Sveriges Radio skulle ha hand om televisionen här i landet, och denna hade sedan startat den 4 september 1956. I stället gick det så, att program 2 ökade och program 3 tillkom år 1962, helt och hållet på grund av tryck utifrån och utan tudentiös påverkan av Sveriges Radio. Siffrorna för programtiden utgör ett talande bevis för hur litet Sveriges Radio, om den ville, egentligen kan hämma en utveckling, möjligen fördröja den något i väntan på nödvändiga resurser och i viss mån styra den.

Budgetåret 1956/57, då huvudritningar till kontorshuset kunde överlämnas till Byggnadsstyrelsen, var den sammanlagda sändningstiden för ljudradion:

Riksprogram, program 1	5.473	timmar
Riksprogram, program 2	<u>1.121</u>	"
Summa riksprogram	6.594	"
Kortvägsprogram	<u>6.960</u>	"
Total programtid	13.554	"
Medeltalet anställda för ljudradion	670	st.
Medeltalet anställda för televisionen	<u>100</u>	"
Summa	770	"

Budgetåret 1964/65 visade följande siffror för programtiden:

Riksprogram, program 1	8.508	timmar
Riksprogram, program 2	6.328	"
Riksprogram, program 3	<u>1.424</u>	"
Summa riksprogram	16.260	"
Utlandsprogram	<u>6.338</u>	"
Total programtid	22.598	"

Medelantalet anställda för ljudradion	500
" " " televisionen	1.100
Gemensamt	900
Summa	<u>2.500</u>

Entrén

Fig. 23 visar ett våningsplan i kontorshuset och studiobyggnaden.

Vi hade önskat få entrén till byggnadskomplexet från parken på kontorshusets norra sida. Av olika skäl, bl.a. behovet att ur säkerhetssynpunkt kunna hålla slutet staket runt tomten och att slippa en stor bilväg, som spolierade parken, planerades entrén vid västra gaveln av kontorsbyggnaden.

Då man först träder in i hallen, kan den tyckas vara förfärligt stor, som en entré till ett ståtligt palats, men denna entréhall är egentligen den överbyggda gården mellan kontors- och studiobyggnaderna. Alla, som kommer till radiohuset skall passera genom hallen.

Hallens högra sida är helt upptagen av entréer och garderober för publik i musikstudiorna nr 2 - 5. På vänster sida finns en drugstoreliknande anläggning med matvaror, frukt, kosmetika, klädesvaror etc. i anslutning till vanlig kioskförsäljning och en kafferteria. Man kan här köpa det mesta av livets nödtorft med undantag för sprit och andra läkemedel. Bankkontor och resebyrå ligger också i hallen. Affärerna är en värdefull tillgång för oss, som arbetar i byggnaden, men de är också frekventerade av allmänheten. Deras existens bidrager till att förändra entrén från en mer eller mindre öde hall till en mera rörlig piazza.

För övrigt var det mycket svårt att finna någon som intresserade sig för affärsverksamheten i hallen. Vi tillfrågade ett 10-tal ledande firmor. Svar: "Nej, det kommer inte att bära sig. Men

kioskrörelsen och kafeterian önskar vi". Vi höll på, att rörelsen bildade en enhet. Frisersalongen, som först planerades, var åtrådd. En spekulant gick till kommunikationsministern, då vi inte omedelbart antog honom som utövare av klippningsverksamheten. Det var så motigt, att vi talade om att sköta rörelsen själva som Eriks bod, Barbro's salong eller liknande. Vi uppmanades av inflytserika personer att ge upp våra planer och inreda förråd. Jag hoppas, att dessa personer i likhet med Karl XII ägde större förstånd än de lät utvärtas förspörja, ty vi fick så småningom en storaffärsman, Eric Gester, som vågade försöket, och som är nöjd med resultatet. Men nog fanns det ytterligare motigheter. Då hälsovårdsnämnden synade affärslokalerna och fick veta, att där skulle saluföras färskt kött i ett visst utrymme, befanns det, att en sådan vara krävde ett 12 cm högre rum. Lokalen var ändå ritad också för färskt kött, trodde vi. Som tur var fanns ledningsvåningen ovanför det tilltänkta köttutrymmet, så att takhöjden kunde ökas till den stadgade. Nu är entrén inredd, befolkad och imponerande. Paavo Arni sade, då han trädde in där: "Detta är S:t Eriksgatan". Någon i sällskapet, som trodde han var minnesgod, nämnde något om Ljungquists tvärgränd. Det förra var vänligt och orättmätigt, det senare elakt och orättvist.

Studiorna

Fig. 19, 1 - 5 visar bottenvåningen, våningarna 1 resp. 2 tr upp i kontors- och studiobyggnad. Ingången till entréhallen är vid 4 på fig. 19. Vid 5 sitter entrévaktmästarna. Besökande går vidare in i väntrummet, nr 6 på fig. 19, och sedan antingen in i kontorshuset, nr 3, eller tar såsom artisterna, gången vid 7 mot artistfoajéerna, nr 10, och vidare in i studiolokalerna. Publiken i studiorna nr 2 - 5 passerar direkt från entréhallen via garderoberna in i respektive studior.

Till höger om passagen, siffran 7 fig. 19, har vi större musikstudior, således hög ljudnivå, till vänster små musikstudior och talstudior, således lägre ljudnivå. Artistfoajéerna har hela fönsterväggar ut mot Djurgårds-grönskan, och de medverkande trivs där. En svårighet för oss har varit att få Wahlunds säkerhetsstängsel så långt ut i parken, att vi undvek en fängelseutsikt över parken och förhindrade, att handgranater kunde kastas in genom fönstren.

Studiohuset omfattar i stort sett följande utrymmen.

Bottenvåningen

Studio- enhetens nr enl. fig. 1	Användning	Volym m ³	Golv- yta m ²	Takhöjd m	Högsta antal medverkande
S2S	För publik Underhållningsmusik Sång- och instrumen- talsolister körer etc.	4.000	400	10	Max. 40 musiker
S3S och S4S	För publik Varieté Mindre orkesteren- sembler Dansorkestrar Kammarmusik Solister etc.	2.500	275	9	Max. 25 musiker
S5S och S9S	Nr 5 för publik Varieté Små orkesterensem- bler Dansorkestrar Kammarmusik Solister Visprogram etc.	1.000	175	6	Max. 15 musiker (5) Max. 10 musiker (9)
S7S och S8S	Mindre orkesterensem- bler Visprogram etc.	750	125	6	Max. 10 musiker
S6S	Teater	1.350	225	6	
S10S	Teater	900	150	6	
S11S och S12S	Teater Feature-barnprogram	200	50	4	

Varje studionummer omfattar flera rum, och siffran anger numret på en för visst ändamål avsedd grupp av lokaler. Den i tabellen angivna storleken hänför sig till den största lokalen i enheten.

Bottenvåningen, västra flygeln, situationsplan fig. 1, korridor F. ?

Studiogrupperna 2 - 12 omfattar var och en följande studior och kontrollrum:

Studios nr	Studioenheten och dess ändamål	Volym m ³	Golv- yta m ²	Anm.
<u>S2</u>				
S2S	Studio för: Instrumen- talmusik Solister Körer Underhåll- ning (stör- re program)	4.000	400	Fast parkett. Avsedd för publik

Studios nr	Studioenheten och dess ändamål	Volym m ³	Golvyta m ²	Anm.
S2T	Studio för: Tal		22	
S2BE	Studio för: Berättare		7,5	Ligger 1 tr. upp
S2BS	Rum för: In- och uppspelning		9	" " " "
S2K	Kontrollrum, radio		30	" " " "
H42	Kontrollrum, TV		30	" " " "
Summa:				
Studior för: Musik				1
Tal				2
Rum för: In- och uppspelning				1
Kontrollrum				2

S3

S3S	Studio för: Instrumental- musik Solister Mindre körer Underhållning	2.500	275	Fast parkett. Avsedd för publik
S3BE	Studio för: Berättare och förrum		14	Ligger 1 tr. upp
S3BS	Rum för: In- och uppspelning		15	" " " "
S3K	Kontrollrum		30	" " " "
Summa:				
Studior för: Musik				1
Tal				1
Rum för: In- och uppspelning				1
Kontrollrum				1

S4

S4S	Studio för: Instrumental- musik Solister Mindre körer Varietéprogram Underhållning	2.500	275	Ej fast parkett. Avsedd för publik
S4T	Studio för: Tal		32	
S4BE	Studio för: Berättare och förrum		30	Ligger 1 tr. upp
S4BS	Rum för: In- och uppspelning		15	" " " "

Studios nr	Studioenheten och dess ändamål	Volym m ³	Golvyta m ²	Anm.
S4K	Kontrollrum		30	Ligger 1 tr. upp
				Summa:
				Studior för: Musik 1
				Tal 2
				Rum för: In- och
				uppspelning 1
				Kontrollrum 1
<u>S5</u>				
S5S	Studio för: Instrumental- musik Solister Körer (små) Underhållning	1.000	175	Avsedd för publik
S5T	Studio för: Tal		29	
S5R	Studio för: Berättare och redigering		11	Ligger 1 tr. upp
S5BS	Rum för: In- och uppspelning		20	" " " "
S5K	Kontrollrum		30	" " " "
				Summa:
				Studior för: Musik 1
				Tal 2
				Rum för: In- och
				uppspelning 1
				Kontrollrum 1
<u>S6</u>				
S6S	Hall för: Teater	1.350	225	
S6R	Rum för: Redigering		14	
S6BE	Studio för: Berättare		15	
S6BS	Rum för: In- och uppspelning		17	
S6K	Kontrollrum		32	
				Summa:
				Hall för: Teater 1
				Studio för: Tal 1
				Rum för: Redigering 1
				In- och
				uppspelning 1
				Kontrollrum 1

S6 var tänkt att utföras med mellanväggar som S10. I väntan på ljudradions resp. TV:s utveckling har vi låtit S6 bli en stor hall och räknar med att den akustiska färg, som kan önskas för ett visst inslag, skall på grund av rummets storlek lätt kunna framställas med olika absorberande sättstycken i exempelvis rummets hörn.

Studios nr	Studioenhet och dess ändamål	Volym m ³	Golvarea m ²	Anm.
<u>S7</u>				
S7S	Studio för: Instrumental- musik Solister	750	125	
S7T	Studio för: Tal		32	
S7BS	Rum för: In- och uppspelning		14	
S7K	Kontrollrum		31	
				Summa:
				Studior för: Musik 1
				Tal 1
				Rum för: In- och uppspelning 1
				Kontrollrum 1
<u>S8</u>				
S8S	Studio för: Instrumental- musik Solister	750	125	
S8BS	Rum för: In- och uppspelning		15	
S8K	Kontrollrum		32	
				Summa:
				Studior för: Musik 1
				Rum för: In- och uppspelning 1
				Kontrollrum 1
<u>S9</u>				
S9S	Studio för: Instrumental- musik Solister Körer (små)	1.000	175	
S9BS	Rum för: In- och uppspelning		14	
S9K	Kontrollrum		32	

Studios nr	Studioenhet och dess ändamål	Volym m ³	Golvyta m ²	Anm.
				Summa:
				Studior för: Musik 1
				Rum för: In- och uppspelning 1
				<u>Kontrollrum 1</u>
<u>S10</u>				
S10S	Studio för: Teater	900	150	
S10T	Tal, normal		37	
S10	Tal och ljud- effekter, odämpad		43	
S10BE	Tal, berättare		15	
S10	Ljudeffekter, hårt dämpad		64	
S10R	Redigering		15	
S10BS	Rum för: In- och upp- spelning		14	
S10	Balkong		60	
S10K	Kontrollrum		32	
				Summa:
				Studior för: Tal 3
				Tal, odäm- pad 1
				Effekt, dämpad 1
				Rum för: Redigering 1
				In- och uppspelning 1
				<u>Kontrollrum 1</u>
<u>S11</u>				
S11S	Studior för: Teater, fea- ture etc.	200	50	
S11T	Tal		14	
S11BS	Rum för: In- och upp- spelning		20	
S11K	Kontrollrum		30	
N51	Kollatione- ring (1 st. per våning)		23	

Studios nr	Studioenhet och dess ändamål	Volym m ³	Golvyta m ²	Anm.
				Summa:
				Studior för: Tal 2
				Rum för: In- och uppspelning 1
				Kontrollrum 1
				Kollationeringsrum 1

S12

S12S	Studior för: Teater, feature etc.	200	50	
S12T	Tal		14	
S12BS	Rum för: In- och uppspelning		20	
S12K	Kontrollrum		30	
				Summa:
				Studior för: Tal 2
				Rum för: In- och uppspelning 1
				Kontrollrum 1

1 tr. upp, västra flygeln, situationsplan fig. 2, korridorerna D,F,H och J.

Studior och kontrollrum utefter korridorerna F, H och delvis D är helt eller delvis redovisade under rubriken "Bottenvåningen, västra flygeln".

Korridor F.

Foajé för musiker 106 m²

Korridor H.

H46 Rum för solister och
H50 kapellmästare
H56 Orkesterns ordningsman

Korridor J.

J34 J49 Vil- smink- och solistrum
38 53
42 57
46 61

1 tr. upp, östra flygeln, situationsplan fig. 2, korridorerna A,E och G.

Korridor A.

S40S Studio för tal 12 m²

S40K	Kontrollrum	19 m ²
A60	Fotoateljé	
A52	Fotolaboratorium	

Korridor E.

R51-62	12 st. redigeringsrum à	21 m ²		
			Summa:	
			Studior för tal	3
			Kontrollrum	1
			Redigeringsrum	<u>12</u>

Korridor G.

Kontorsrum för radions
driftsexpedition, inspicier
enter och effektarkiv

2 tr upp, västra flygeln, situationsplan fig. 3, korridorerna D,F,H och J.

Korridor D.

R67	Redigeringsrum	27 m ²		
R68	Redigeringsrum	19 "		
R69	Redigeringsrum	19 "		
S21S- S24S	Studior för tal	18 "		
S21K- S24K	Kontrollrum	25 "		
			Summa:	
			Redigeringsrum	3
			Studior för tal	4
			Kontrollrum	<u>4</u>

Korridor F.

	Foajé för musiker	106 m ²		
S25S	Studio för tal	18 "		
S25K	Kontrollrum	25 "		
S26S	Studio för tal	18 "		
S26K	Kontrollrum	25 "		
			Summa:	
			Studior för tal	2
			Kontrollrum	<u>2</u>

Korridor H.

R70	Redigeringsrum	22 m ²	
R71	Redigeringsrum	27 "	
R72	Redigeringsrum	18 "	
			Summa:
			<u>Redigeringsrum</u> 3

Korridor J.

S15S	Studio för tal	42 m ²	
S15BS	Rum för in- och uppspelning	11 "	
S15K	Kontrollrum	22 "	
			Summa:
			Studior för tal 1
			Rum för in- och uppspelning 1
			<u>Kontrollrum</u> 1

2 tr upp, östra flygeln, situationsplan fig. 3, korridorerna A,E,G,I och N.

Korridor A.

S91	Nyhetssändningar	14 m ²	
S27S	Studio för tal	14 "	
S27K	Kontrollrum	21 "	
S28S	Studio för tal	14 "	
S28K	Kontrollrum	21 "	
			Summa:
			Studior för tal 3
			<u>Kontrollrum</u> 2

Korridor E.

S29S- S36S	8 st. studior för tal à	18 m ²	
S29K- S36K	8 st. kontrollrum à	25 "	
			Summa:
			Studior för tal 8
			<u>Kontrollrum</u> 8

Korridor G.

PK 1 - 5 5 st. programkontroller
vardera bestående av:

PK1S	Studio för anmälare	13,5 m ²	
PK1T	Studio för tal	13,5 "	
PK1K	Kontrollrum	31 "	
PK1BS	Rum för in- och upp- spelning	31 "	
PK2S	Studio för anmälare	13,5 "	
PK2BS	Rum för in- och upp- spelning	20 "	
PK2K	Kontrollrum	31 "	
PK3S	Studio för anmälare	18 "	
PK3K	Kontrollrum	25 "	
PK4S	Studio för anmälare	18 "	
PK4K	Kontrollrum	25 "	
PK5S	Studio för anmälare	13,5 "	
PK5K	Kontrollrum	31 "	
PK5BS	Rum för in- och upp- spelning	20 "	
PK5T	Studio för tal	13,5 "	
S37S	Studio för tal	18 "	
S37K	Kontrollrum	25 "	
R74	Redigeringsrum	20 "	
	Summa:		
	Studio för anmälare		5
	Studio för tal		3
	Rum för in- och upp- spelning		3
	Kontrollrum		6
	<u>Redigeringsrum</u>		<u>1</u>

Korridor L.

R63- R66	4 st. redigeringsrum à	19 m ²	
	Summa:		
	<u>Redigeringsrum</u>		<u>4</u>

Korridor N.

S13 Studioenhet bestående av:

S13S	Studio för teater, fea- ture etc.	50 m ²	
S13T	Studio för tal	14 "	
S13BS	Rum för in- och upp- spelning	20 "	
S13K	Kontrollrum	30 "	
N51	Rum för kollationering (1 st. per våning)	23 "	

Summa:	
Studior för tal	2
Rum för in- och upp- spelning	1
Kontrollrum	1
<u>Rum för kollationering</u>	<u>1</u>

S14 Studioenhet bestående av:

S14S	Studio för teater, fea- ture etc.	50 m ²
S14T	Studio för tal	14 "
S14BS	Rum för in- och upp- spelning	20 "
S14K	Kontrollrum	23 "

Summa:	
Studior för tal	2
Rum för in- och upp- spelning	1
<u>Kontrollrum</u>	<u>1</u>

1. Källarvåningen (N1), västra flygeln, situationsplan fig. 4.

Magasin för band och skivor

Tekniskt förråd

Förvaringsrum för musikinstrument

Förrådsrum

Lokal för demonstration av tekniskt
material, statistiska uppgifter etc.

Besökande

1. Källarvåningen (N1), östra flygeln.

Korridor E.

E13, 19, Kontor och verkstäder för mobil film
33, 43

E49, 53, Kontor och verkstäder för mobil drift,
57, 69, ljudradion
73, 77,
87, 93,
95, 99

E94, 96 Service, ljudradion

E54, 48, Omklädningsrum
60

E40 Uppehållsrum för städerskor

E68 Förråd

Korridor G.

G17, 23, 29, 31, 39, 45, 49, 59	Magasin för band och skivor
G65, 73, 77, 83	Service, förråd
G16, 18, 22, 28, 34, 40, 48	Kontor i samband med magasin för band och skivor
G52, 56, 60	Uppspelningsrum för magasin för band och skivor
G66, 70, 74, 78, 82, 86, 88, 92, 96	Serviceverkstäder, ljudradion

Korridor K.

K32	Förråd, mobil film
K40	" " "
K50	" " "
K53	Entré till magasin för band och skivor

Korridor N.

N52	Sverviceverkstäder, ljudradion
N53	" "
N55	" "
N56	" "
N59	" "
N63	" "

2. Källarvåningen (N2), västra flygeln.

Rum för demonstrationer av teknisk
materiel, statistiska uppgifter etc.

Besökare

Korridor D.

D55, 47, 39, 37, 29	Överspelningsrum
------------------------	------------------

Korridor F.

F53, 37, 31   Filmarkiv
F11   Magasin för flyglar och andra instrument
F1   Teaterrekvisita

Korridor H.

H36, 40, 46, 52   Överspelningsrum, ljudisolerade 4 st.
                          2 st. ekorum à 60 m²
                          4 st. ekorum à 27 m²

Korridor J.

J40, 46   Överspelningsrum, ljudisolerade 2 st.
J 47, 49, 53, 55,   Övernattningsrum
59, 61

2. Källarvåningen (N2), östra flygeln.

Korridor E.

E11, 15, 19, 23,   Förråd
27, 31, 33, 39,
43, 47, 51, 55,
59, 63, 67, 71,
75
E87, 91, 95, 99   Kontor, mobila filmen
E94   Uppehållsrum för tekniker och
                          el-verkstad
E60, 54, 48, 40   Blivande bastu

Korridor G.

G41, 51, 59   Klipprum
G65, 69, 73   För film
G13   Päckrum för film
G21   Klipprum
G14, 30, 36, 40,   Kontor för filmarkiv
42, 46, 50, 54,
60, 66, 70, 74,
78, 82, 86, 92,
96

Korridor K.

K30, 40, 44, 48   Förråd
50

K53   Expedition och kartotek för
filmarkiv (L38)

Korridor L.

L38   Filmarkiv

L33   Blivande bastu

Korridor N.

N44   Mättrum och döddämpat rum

N57   Läggas till el-verkstad vid E94

N63   Kontor för filmarkiv

Sammandrag av befintliga studior, redigeringsrum etc.

Studioenheter för musikprogram.

Benämning: S2, S3, S4, S5, S7, S8, S9.

Antal enheter, vardera omfattande musikstudio,
en eller flera talstudior, kontrollrum etc.

7 st.

Studioenheter för teater och feature-program.

Benämning: S6, S10, S11, S12, S13, S14, S15.

Antal enheter, vardera omfattande studior för
tal med olika akustiska egenskaper, kontroll-
rum etc.

7 st.

Studior för tal.

Benämning: S21 - S37, S40, S91- S93.

Antal enheter, vardera omfattande studior för
tal och kontrollrum

21 st.

Redigeringsrum.

Antal enheter bestående av ett rum dämpat för
tal och utrustat med anordning för mixning, in-
och uppspelning

23 st.

Programkontroller.

Antal enheter omfattande kontrollrum samt
en eller flera anslutna studior 5 st.

Ekostudier.

6 st.

Överspelningsrum.

11 st.

Kostnader

Förslag av år	Volym m ³	Pris milj.kr	Anm.
1939	100.000	10	
1944	134.000	15	Inkl. 2 konsertsalar
1945	134.000	19,5	Byggkostnader 14,6 (inkl. 2 konsert- kostnader: Akustik 0,982 salar) Inredning Teknik Utrustning <u>3,9</u> S:a 19,5

Priser 1959 enligt beskrivning och ritningar av den 26/6, 11/10, 28/11 och 18/12 1957, reviderade 23/10 1957 resp. 3/1 1958.

	Volym m ³	Pris milj.kr	Anm.
Kontorshus	82.766	21,5	Enl. prisläget 1957
Studiobyggnad med garage	126.000	37,0	
Restaurang		2,4	
Byggnad för televerket		1,5	
Yttre arbeten		1,3	
Beredskapsarbeten		1,8	
Stor musikstudio		<u>18,0</u>	
		Summa: 83,5	

I ovanstående summa ingår kostnader för byggnadsarbeten, värme-, ventilations- och sanitetstekniska anläggningar, kraft- och belysningsinstallationer, rörsystem för tele- och övriga svagströmsanläggningar, del i panncentral samt kostnader för konsultarvoden, administration, kontroll och oförutsedda poster. I övrigt har i kostnaderna medräknats vad som enligt Byggnadsstyrelsens meddelande nr 8/1953 hänföres till byggnadsanslaget.

Kontorsbyggnadens standard motsvarar i huvudsak den för en normal statlig kontorsbyggnad. Med hänsyn till de speciella förutsättningarna har dock en viss standardhöjning ansetts motiverad beträffande ljudisoleringen och anordningar för dragnings av elektriska ledningar mellan rummen.

Vissa data beträffande byggnaden	1931	Skiss radiohus	Kartagos backe (Ragnar Östberg)	
	1936	Skiss radiohus	Någonstädes (Radiotjänst)	
	1945	Förslag radiohus	A1 (Romare, Scherman)	
	1955	Planläggning av radiohus börjar	Förrådsbacken	
	1956	Byggnadskommittén organiseras		
	juni 1957	Huvudritningar till kontorshus överlämnas till Byggnadsstyrelsen		
	dec. 1957	Huvudritningar till kontorshus jämte därav betingad hemställen överlämnas av Byggnadsstyrelsen till Kungl. Maj:t		
	2/5 1958	Första spadtaget		
	24/6 1959	Kontorsbyggnaden påbörjas		
		1959	Huvudritningar till studiobyggnaden överlämnas till Byggnadsstyrelsen	
	7/12 1959	Huvudritningar till studiobyggnaden jämte därav betingad hemställen överlämnas av Byggnadsstyrelsen till Kungl. Maj:t		
	juni 1961	Byggnadsarbetena i restaurangen påbörjas		

28/8	1961	Inflyttar centrala kansliet och administrativa avdelningen i kontorshuset
30/3	1962	kl. 09.30 meddelade Byggnadsstyrelsen äntligen, att Kullenbergs antagits som entreprenörer för studiobyggnaden. Berntson såg till att K.G. (Karlsson) omedelbart fick ned folk i gropan, ty huset måste sättas igång senast den 31 mars eljest blev det uppskov till den 1 september
juni	1962	Restaurangen togs i bruk
	1965	Inflyttning successivt i studiohuset

För beräkning av tillåtet ungefärligt antal musiker i resp. studior gäller i stort sett denna tabell.

Musikerantal	Studiovolym m ³
15	700
18	1000
30	2000
50	4000
60	5000
70	7000
80	9000
90 - 100	10000 - 12000

Angiven volym utgör ett medelvärde grundat på uppgifter av olika akustiker, bl.a. H.J. von Braunmühl (Teckh, Akustik II, utgiven av E. Waetzman, Leipzig 1934) och H.L. Kirke & A.B. Howe (Journ. Inst. Electr. Eng. årgång 78/1936). Bekräftad av John G. Frayne och Halby Wolfe i Elements of Sound Recording, New York 1949, sid. 658.

De beräkningsmässiga grunder, efter vilka radiohuset skulle utföras med hänsyn till ljudisolering och akustik, avgavs av Sveriges Radio i brev till Byggnadsstyrelsen den 14 januari 1958.

I. Kontorshuset

Ljudisoleringskrav:

a) Vanliga kontorsrum

40 - 45 dB

Restaurangen Restaurangen ligger i en särskild byggnad, det s.k. Stora stenskjulet, fig. . Denna byggnad är kulturminnesmärke. Vi fick därför inte riva ned den, och det ansågs kosta för mycket att flytta den till annan plats. Eftersom vi måste spara på tomtområdet för att få plats med så många produktionsbyggnader som möjligt, kunde vi inte låta Stenskjulet bli magasin, ty sådana kan vi hyra var som helst. Stenskjulet är en mycket vacker byggnad, den borde göras till något levande, och så blev den efter många temavariationer vår restaurangbyggnad. Men det blev, som delvis redan framgått, mycket utrett och pratat innan vi nådde målet.

För den 17 mars 1960 noterade jag: "Arbetsutskott. Beslöts att restaurangen skall ligga i Stenskjulet. Blomberg hade tidigare lagt fram ett förslag om restaurangens placering på taket mellan kontors- och studiobyggnaden, varvid restaurangen skulle få en 3 m. bred gång mot kontorshuset. Detta skulle medföra, att alla kontrollrum och omgivande lokaler i studiobyggnaden blir mörka. Dessutom ställde sig detta förslag dyrare än Stenskjulet. Sune Lindström och Ulf Lindberg var närvarande vid arbetsutskottets sammanträde. De är ju båda storartade debattörer och dessutom kunniga yrkesmän".

Kostnaderna för operakällaren hade just nått oväntade 20 milj. kronor och ett statsråd fann sig föranlåten att konstatera, att Sverige skulle få inte bara Europas dyraste utan också Europas längsta restaurang. Stenskjulet är nämligen 160 m. långt. Men det är nog enklast att dagboken för den 15 december 1960 får måla dramatiken: "Restaurangen spökar. Hörjel påstår att Sträng lagt en linjal över Stenskjulet och konstaterat, att nyss har Byggnadsstyrelsen gjort Sveriges dyraste restaurang (Operakällaren) och nu skall de göra Sveriges längsta. Jag har muntligen meddelat Hörjel och Öhrström alla argument för restaurangen och under söndagen skrev jag en inlaga hemma, som innehöll alla våra argument och slutade

med att det t.o.m. skulle vara en god penningplacering att investera i Stenskjulet. Sveriges Radio har ju alltid varit emot Stenskjulet som restaurang, men vi har till slut ansett det klokast att acceptera denna lösning, eftersom Stenskjulet ändå skall stå kvar på tomten.

Kl. 18.30 samlades vi hos Sixten Larsson för att preparera restaurangfrågan. Kl. 19.30 var vi kallade till statsrådet Skoglund. Det var Sixten Larsson, Christer Olrog, Bo Kastenfors, Arne Edfelt och jag. Edfelt framhöll bl.a., att serveringen i restaurangen inte blev dyrare än i en annan byggnad, även om utrymmena här inte var de bästa ur driftsynpunkt. Att varje portion skulle fördyras med 10 öre berodde på, att serveringen skedde vid bord i ena matsalen. Skulle personalen önska barsservering bortfölla denna 10-öring. Vi påvisade också att byggnaden ändå skulle restaureras och att dessa kostnader blev höga. Åtminstone $\frac{1}{2}$ milj.kronor borde dras från anläggningskostnadernas 23 milj.kronor. Byggnadsstyrelsen framhöll, att restaurangen blir billigare än den nybyggnad, som gjorts för Vattenfall i Räcksta. Det hela var en rätt sorglig tillställning".

Statsrådet Skoglund med hjälp av generaldirektör Ödén räddade kanske Stenskjulet. Vi fortsätter med dagboken: "18 januari 1961 besök vid Stenskjulet med statsrådet Skoglund. Generaldirektör Ödén var även närvarande. Ödén, som vi kände sedan gammalt, var saklig och meddelade statsrådet sin mening, att i frågans nuvarande läge var det inget annat att göra än att godkänna restaurangen i Stenskjulet. Närvarande var också Öhrström och Hörjel från Kommunikationsdepartementet.

31 januari 1961 besök vid Stenskjulet av finansminister Gunnar Sträng. Olof Rydbeck var bortrest. Lygnell och jag behövde inte säga mycket. Skoglund, som också var närvarande, gick helt in för att vara vår talesman beträffande lämpligheten av att placera restaurangen i Stenskjulet.

Vi strök under på deras förfrågan att vi helst ville ha bort Stenskjulet, och om denna byggnad inte funnes skulle vi ha placerat en restaurang alldeles intill Gärdesgatan. Detta för att tomten skulle bli så fri som möjligt. Av detta skäl kunde vi inte heller gå med på att restaurangen nu, då Stenskjulet måste existera, placerades i en byggnad på någon annan plats av tomten.

17 februari 1961. Vi erhöll besked om ett meddelande till Byggnadsstyrelsen att igångsätta arbetena på restaurangen".

Ni minns väl sockenstämmans ordförande någonstades i Västmanland. Han skrev protokoll själv och en gång lydde det så här: "Beslöt stämman bygga nytt skolhus. Alla röstade mot, utom ordföranden". Det var tider det.

Vi infortrade anbud från olika firmor på restaurangverksamheten och fick av förståsigpåare veta, att vi höll på att ordna till en skandal med en restaurang av ur driftssynpunkt helt omöjlig form. Men Arne Edfelt på Norma hjälpte oss lugnt tillrätta. Han ägde tydligen också regeringens förtroende. Sedan blev Norma även entreprenör för bespisningsverksamheten. Restaurangen innehåller två större matsalar och två mindre och är utformad enligt ritningar fig. . Den rymmer cirka 500 personer på en gång, och fungerar, även om den är något dragig, men det beror ju varken på Edfelt eller på byggnadens form, utan på kallras vid fönstren. Märkvärdigt att ingen kan göra något åt detta.

Stenskjulet har, som många byggnader av äldre datum, enligt folkmeningen varit drottning Kristinas ladugård och naturligtvis byggdes den av ryska krigsfångar. Den har, om man skall vara saklig, använts som militärt magasin och uppfördes år 1750 under ledning av generalfälttygmästaren Th. Cunningham.

Andra äldre
byggnader

Om vi fortsätter att tala om kulturskyddade byggnader finner vi Krutkällaren, fig. , intill Stenskjulet. Den är nu inredd till kafé och samlingsal överhuvudtaget och garanteras helt skrämfri med sina 1 m. tjocka väggar av granit.

I parkens mitt, intill ovan omtalade byggnader, låg Gamla laboratoriet, kallat Kyrkan. Det var en vacker rödmålad byggnad, som nu är nedtagen och skall uppföras på annan plats utanför vår tomt.

Alla de tre nämnda äldre byggnaderna härstammar från samma tid.

Vi har ansvaret för ännu en vacker byggnad, som inte får rivas. Det är Karl Johan-förrådet, uppfört åren 1820 - 1830. Dess arkitekt var Fredrik Blom.

Beträffande Karl Johan-förrådet berättas, att Karl XIV Johan använde det som någon slags omklädningsloge. Kungen kom farande i sin vagn Karlavägen fram. Ekipaget försvann genom byggnadens västra portar. Kungen bytte kläder i övervåningen, red ut genom östra portarna som general, exercerade sina trupper på Gärdet, återvände till byggnaden och kom ut som kung igen genom västra portarna. Karl XIV Johan var väl förresten den kung, som i modern tid mest intresserat sig för Djurgården.

En liten vacker kyrkogård har vi också innanför vårt staket. Det är en av de garnisonskyrkogårdar, som finns eller funnits i stadens omgivningar. Vår kyrkogård kallas Artillerikyrkogården och den domineras av gravvården över generalmajor Paul Schröderstjerna. Går man omkring en stund finner man delvis övervuxna av gräset ett flertal gravvårdar över officerare och underofficerare.

För den som vill veta mera om vår vackra, historiskt intressanta tomt och om dess omgivningar, rekommenderar jag varmt att ta del av Bo Anckers fina, sakliga och hängivna uppsatser i dels stora Antennen för mars månad 1962, dels Bortom stadens yttersta staket, Billbergs Bokhandel. Men skynda er att köpa sistnämnda bok, för den är tryckt i endast 1.000 exemplar.

En jämförelse, så gott man nu kan göra en sådan mellan lokalerna enligt programmet för radiohuset av den 30 maj 1956 och de utrymmen, som vi disponerade, framställs i tabell här nedan.

De i lokalprogrammet angivna nettoytorna har för varje lokalgrupp hopsummerats och jämförts med nettoytor, vilka disponerades för det ändamål, som vederbörande lokalgrupp omfattar. (Tabell 1).

Undantag från denna regel utgör gruppen studiolokaler, som jämförts efter antalet enheter, då en jämförelse mellan ytor skulle bli helt missvisande. (Tabell 2).

Ytor, som inte är angivna i programmet t.ex. entréer, magasin för noter och grammofonskivor, garage, m.m. är inte medtagna i jämförelsen. Där emot har de lokaler medtagits, som var under inredning på Al. Garaget Birger Jarlsgatan har räknats som förråd. Lokaler, som disponeras för TV-verksamheten finns inte med.

Tabell 1.

L o k a l g r u p p

1. Kontor 3. Driftsbyrå 4. Anl.byrå 5. Mobil drift 6. Exp.förråd 7. Skyddsrum 8. Diverse

Radionhuset	7970	1837	1120	279	1663	414	541
Nuvarande lokaler	4041	772	731	200	902	47	272

Tabell 2.

	Radionhuset	Nuvarande	
Musikstudior	12000 m ³	12000 m ³	KHSS
	7500 "	6000 "	MA
	4000 "	3000 "	SÖ
	2500 "	2460 "	Kp
	2500 ")	- -	Tillfälliga lokaler
	1000 ")	- -	Attik, KHLS
	1000 ")	- -	Vinterpalatset m.fl.
	750 "	700 "	Studio 2
	750 "	400 "	Studio 10
	1000 "	- -	
	600 "	600 "	GA
	200 "	200 "	Studio 1
	200 "	150 "	Studio 5
	200 "	150 "	Studio 11
	100 "	100 "	Studio 3
	100 "	100 "	Studio 9
	50 "	40 "	Studio 14
	50 "	40 "	Studio eko
	50 "	40 "	Studio C.
	50 "	40 "	Studio D.
	50 "	-	
Nyhetsstudior (utan k-rum)	1 st.	1 st.	
Programkontroller	5 "	2 "	
Insp.- och red.rum (utan studior)	20 "	10 "	

Anmärkas må, att studiorna på 12.000 resp. 7.500 m³ inte ingår i den nuvarande studiobyggnaden. Vi har hopp om att få en musikstudio på 12.000 m³ på en tomt intill Strandvägen, se fig. i den gamla Laboratoriehagen intill Törnerska villan (läs kap. II i Bo Anckers arbete Bortom stadens yttersta staket). Det blev inte heller något skyddsrum i nya huset, trots all vår kamp.

Lärdomar

Ja, vad har vi nu lärt oss av denna byggnation? Byggnaden är väl i likhet med det mesta här i livet, varvtals jag och varvtals granris, såsom gumman sade om sin jordfästning.

Ljudisolering

Ljudisoleringen i vårt kontorshus är onödigt god, varigenom den kostar onödigt mycket pengar. Visserligen kostade det flytande golvet endast cirka 275.000 kronor extra och mellanväggarna cirka 100.000 kronor extra. Ljudisoleringen ligger nu över 45 dB hos mellanväggar, dörrarna är sämre. Det kunde räcka med 35 dB för väggarna, och dessa skulle få utföras i lättbetong 10 cm. och bli betydligt enklare att flytta.

Dämpningen på golven i korridorerna kostar, om den skall vara någorlunda hygglig, 50 kronor per m². Vi har inte dämpning i taken, utan mjuka mattor på golven i korridorerna. Ur psykologisk synpunkt kan det vara bra, men det blir dyrare i underhåll och dämpningen blir mindre effektiv med mattor än med takdämpning. Om man skall använda mattor, så bör man ta sådana, som har bunden undersida. Utanför en del rum, på exempelvis centralredaktionen, har det översta skiktet nöts bort. Vi kan inte skära ut den bit som är liten och lägga in en ny, ty den nu använda mattans undersida är för lös.

Rummens storlek

Våra moduler är för stora. Den är nu 165 cm. och minsta enheten, som kan användas, blir 2 moduler eller 14 m². Modulen skall helst vara

sådan, att hyggliga rum med en golvyta av 10 m^2 kan erhållas. En mera ekonomisk modul vore 90 cm. Chefsrummen omfattar nu i vissa fall 3 fönster, d.v.s. $3 \times 165 = 495 \text{ cm}$. Man skulle kunna ge dessa chefer ända upp till 4 fönster med en modul om 90 cm. Summan blir då endast 360 cm. Ett rum för icke chefsperson med 3 fönster blir $3 \times 90 = 270 \text{ cm}$. långt. F.n. är det $2 \times 165 = 330 \text{ cm}$. Byggnadsstyrelsens normer är en modul om 1,20 m. och ett rumsdjup av 4,50 m. I vårt kontorshus är rumsdjupet 4,20 m.

Ledningsdragning Drag inte ledningarna i stora kopparskåp tvärs genom huset. Det är fullständigt onödigt. Våra trummor för ledningar i kontorshuset är ett alltför komplicerat och dyrbart system. Det finns nu kanaler i korridorerna och utefter byggnadens ytterväggar och rör som förbindelser mellan dessa horisontella kanaler. Dessutom har vi de vertikala förbindelserna i ytterväggspelarna. Det skulle räcka med ledningskanaler horisontellt i fönsterbänkarna utmed fasaden och vertikalt i väggpelarna.

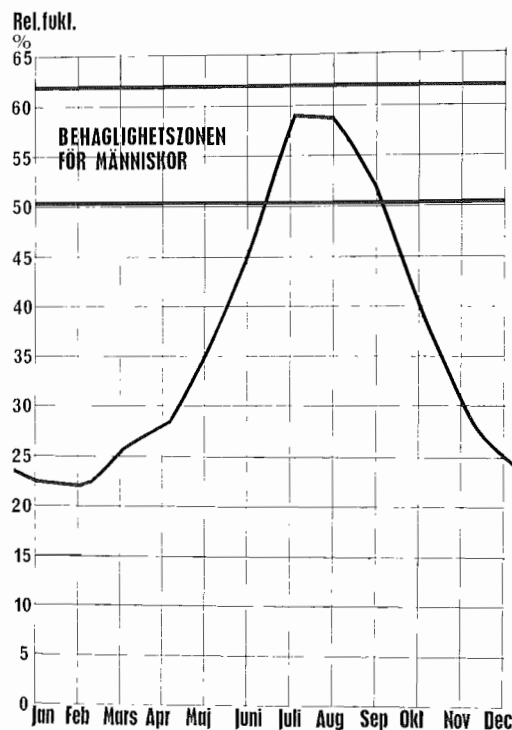
Fönsterbänkar Våra fönsterbänkar är ett idiotiskt påhitt. Det är väl den mest diskuterade företeelsen i vårt hus näst vädringsluckorna. Ingen vill ta ansvaret för fönsterbänkarna, och där ser man, att om man diskuterar en sak tillräckligt länge, så blir den på något sätt antagen helt oberoende av dess förtjänster. Vi får skylla på oss själva, som inte höll ut. Åtminstone bör fönsterbänkar utföras så, att reglage för värme och ventilation blir lätt åtkomliga.

Värme och ventilation Bygg inte hus med sträckning öst-väst, så att en typisk nord- resp. sydsida erhålles. Om så måste ske, se då till att värmeaggregaten är skilda åt för de olika sidorna. Det är ganska nödvändigt att med skiftande årstider kunna värma upp nordsidan på ett annat sätt än sydsidan.

Då skulle man också kunna hålla samma antal luftväxlingar per timme såväl sommar som vinter. Vi växlar nu luften i kontorsrummen på sommaren 3 gånger per timme och på vintern $1\frac{1}{2}$ gång, därför att vi inte kan ta in så mycket luft, som vi behöver, ty då skulle filterna frysa.

Att införa kylning av den luft, som man sprider i kontorsrummen, är dyrt. Men på en typisk solsida får man i varje fall se till att det finns persienner mellan rutorna och helst 3 glasrutor.

Luftbefuktning skall finnas i sådana här byggnader från början. 50 % relativ luftfuktighet vintertid är minimum. Vi har högst 35 %. Vi har nu bott här sedan 1961 och ännu är inte luftbefuktningen igång. Den ena leverantören skyller på den andre. Håret sprakar på oss, det lilla som finns kvar, hud och hals blir torra. Ur Antennen för december 1965 härrör nedanstående kurva över den relativa luftfuktigheten.

Så här ser kurvan ut om man inte har någon extra befuktningssystem. Eftersom det tydligen är behagligast att arbeta på kontoret sommartid borde man kanske som en följd därav lägga om hela semestersystemet — arbeta när det är som behagligast inomhus och ta semester under de "obehagliga" månaderna december, januari, februari och mars. Vad tycks om tanken?

Systemet med att låta kontorsluften gå ned i källaren är ett dåligt system i vårt klimat. På så sätt får vi inte tillbaka någon varm returluft, utan all ny luft, som tillföres kontorslokalerna, måste tas utifrån och helt värmas upp, vilket betyder svårigheter och dålig ekonomi, särskilt vintertid.

Fönster

Det bör nog finnas öppningsbara fönster i varje modul. Vi har våra fönsterluckor och tack för det. En person önskar röka cigarrer kontinuerligt för att trivas och kunna arbeta, en annan person önskar stimulerande luft med annan lukt. Låt oss inte helt likriktas, åtminstone kan vi väl få öppna ett fönster. Med dem fungerar kanske vår lilla personlighet bättre. Och det personliga ska ju vara det främsta - särskilt i radio och TV. Vi behöver allesammans våra fönsterluckor i livet, om hjärtats harpspel skall kunna klinga. Förresten, då nu tydligen inte utvecklingen kommit så långt, varför inte använda vanliga radiatorer, öppningsbara fönster och rätt placerade luftintag. Det systemet fungerar i alla fall. Om man öppnar sitt fönster förstör man inte luften för dem, som sitter i helt andra rum. Denna frihet skulle vi också få om värmeelementen i resp. rum dimensionerades så, att det kollektiva systemet inte komme att svara för värmegraden.

ngjärn

Gångjärnen skall bära belastningen vid öppna dörrar och fönster.

Centralsug

Centralsug för städningen är diskutabelt. Om sådant införes bör man placera ventiler i varje slutet utrymme. Personalen vill inte arbeta med långa, tunga slanger. Det är obekvämt och tröttande. Vi har ventiler för centralsug i kontorshusets korridorer, den användes inte. I studiolokalerna finns ingen sådan anordning och den efterfrågas inte.

Belysning Jag håller på, att man för all vanlig arbetsbelysning skall använda lysrör. Estetiska skäl kan inte motivera de ökade driftskostnader, som glödljuset medför beträffande elektrisk energi, personal och materiel.

Entréer
Korridorer
Hissar

Entréer och varuintag bör förläggas på sådant sätt, att onödiga transporter och promenader inomhus undvikas. Korridorerna i radiohusets kontorsdel är sammanlagt 2 km. långa. Av dessa skäl önskade vi att få entrén på byggnadens mitt såsom jag nämnt tidigare.

Vi har ju ganska gott om hissar i kontorsbyggnaden, 9 st. personalthissar och 1 st. varuhiss förutom pakethissarna. Men det skulle inte skada med ytterligare två vertikalförbindelser per flygel, kanske den ena betjänande våningarna 1 - 3, den andra 4 - 7 på något sätt. Ur kommunikationssynpunkt bör man sörja för rikligt med vertikala kommunikationer och hellre låta en byggnad gå i höjden eller breda ut sig på annat sätt än bara på längden.

För tvättning av ytterväggar och fönster behövs en fasadhiss. Men lägg för all del skenorna vibrationsfritt.

Trivsel

Efter denna långa beskrivning över olika enskildheter, som är mindre att rekommendera eller kunde ha utförts annorlunda, säger väl någon att det måste vara förfärligt att behöva bo i ett sådant hus. Men det är det inte alls. De flesta trivs här och till min stora förvåning fungerar byggnaden väl. Det finns många andra defekter än dem jag berört, men de skall avhjälpas. Då vi flyttade in här var många av oss litet ängsliga över den uniformitet, som skulle kunna befaras beträffande vårt boende, och opersonligheten utefter de långa korridorerna. Men intresse- och vänskapsgrupper neutraliserar korridortänkandet och

någon uniformitet beträffande de enskilda rummens utseende behöver vi inte befara. Sålunda har Maud Reuterswärd alltjämt sin symaskin, Gabriella Garland sina grekiska mattor, Birgitta Carlerup och Irène Hargin sina blommor, Carl-Åke Wadsten och Nils-Erik Baehrendtz sina segelbåtar, Sven Jerring sina uppmuntrings- och minnesgåvor, Lars Ulvenstam sin hund och Lennart Hyland sina troféer.

Sammanfattning
om tillkomsten
i tid

Vi har arbetat på detta radiohus, ibland på sparlåga, men ändå kontinuerligt sedan 1936. Så kom arkitekterna Bengt Romare och Georg Scherman till år 1938 och 1943 års rundradioutredning tog upp byggnadsfrågan. År 1945 framlades ett förslag och den 7 januari 1950 vid Radiotjänsts 25-årsfest på Berns hissades statsrådet Nilsson, därför att han som kommunikationsminister lovade oss ett radiohus. År 1956 uppdrogs åt Vattenbyggnadsbyrån och därmed åt professor Sune Lindström att utarbeta förslag till radiohus på tomten Förrådsbacken i Diplomatstaden. Våren och sommaren 1958 schaktade Toll den stora gropan för kontors- och studiobyggnad. I juni månad 1959 började Yngve Kullenberg byggnadsarbetet. Den 15 december 1960 blev det taklagsöl. Sensommaren och hösten 1961 skedde inflyttningen i kontorshuset. Restaurangen påbörjades i juni 1961 och togs i bruk i juni 1962. Studiobyggnaden påbörjades i april 1962 och togs i bruk under februari till maj 1965.

Några som arbetat

Detta är den långa och till synes odramatiska historiken om byggnationen hittills, men bakom dessa data ligger många svåra stunder. Vi har dock nått resans slut tack vare ett gott samarbete med Byggnadsstyrelsen, tidigare Gunnar Wejke och Hans Brunnberg, senare Sixten Larsson, Olle Rinman och deras förfarna gossar, med Vattenbyggnadsbyråns Sune Lindström, Erik Ahnberg, Poul Kühl och deras gäng, med Kullenbergs mannar Olle Linger, K.G. Karlsson, Svarte Kalle etc. Ingen var väl så känd till namnet i Diplomatstaden som K.G., ty hans namn basunerades ut i

byggnadsplatsens högtalare dagen i ända. Om alla dessa personer måste sägas, att de varit intresserade, insiktsfulla och villiga. Detta om-döme gäller också de arkitekter, som av Byggnadsstyrelsen avdelats att svara för den speciella s.k. radiogruppen. De har varit väldigt många:

Tore Axén (1938)	Göran Kjessel
Börje Wehlin	Torsten Attarp
Ulf Lindberg	Viktor Vogt
Bo Castenfors	Bertil Löndahl (1.1.66)

Som kontrollanter har Byggnadsstyrelsen haft:

Bergholm	Cedergren
Dreber	Gustafsson

På senare år har Lauritzen i egenskap av distriktschef närmast under Rinman svarat för vår byggenskap.

Som sagt, bra karlar alla dessa av vilka de flesta gått till mental-sjukvården eller annan vårdverksamhet efter en tids arbete med våra byggproblem.

Ivar Bäckman har förblivit trogen i många år och det är vi väldigt glada över, ty han känner till vägarna och oss.

Planering eller inte

Visst har det tagit tid - cirka 25 år. Men Musikaliska Akademien har ändå rekordet med omkring 70 års planering. Visst är det svårt att planera när det med nuvarande system går så lång tid mellan avslutad planering och inflyttningsdag.

Om man inte gör ett hus färdigt är detta i och för sig inget bevis på förutseende, utan skall vara en följd av att premisser för ett sakligt betonat förutseende saknas. Det är onekligen bekvämt att inte behöva planera för mycket, utan i stället tala om elastiska byggnader. Arkitekten C.D. Lundberg konstruerade en gång en saluhall vid Vasagatan på 1880-talet, som utan större svårigheter förvandlades till Vasa Teatern.

En kontorsbyggnad för rundradio- och televisionsverksamhet skall, om så erfordras, kunna planeras och konstrueras så, att i princip endast ytterväggar, golv och en korridorvägg behöver byggas från början. Det betyder, att bara den ena väggen i korridoren blir bärande. Härmed menar jag för all del inte, att man skall underlåta att detaljplanera, för att slippa ansvar för framtiden. Det billigaste sättet är i varje fall alltid att försöka anstränga tankeapparaten något och föreligger det inte informationer så att man kan tänka före byggandet, fordras desto större eftertanke vid planeringen.

Lewis Carrol, som ni vet författaren till "Alice i Underlandet", var också matematiker och skrev flera böcker, om huru man skulle använda logikens lagar. Alltjämt med en doft från Underlandet dröjande kvar visade han hur man ur de tre premisserna

1. Småbarn är ologiska
2. Ingen som kan sköta en krokodil föraktas
3. Ologiska personer föraktas

kan härleda slutsatsen, att småbarn inte kan sköta krokodiler. Ett logiskt resonemang angående ett radiohus kan man förenkla och nå en logisk slutsats, som är giltig för en tid framåt om man känner premisserna och vet att de inte kommer att ändras på en tid. Det ställer sig betydligt svårare med exempelvis TV-hus, där verksamheten är så relativt ny. Där planerade vi för 3 år sedan att Aktuellt skulle behöva 16 rum inkl. reserver. Ja, de disponerar nu över 40 rum. Såsom jag förut visat har sändningstiden under de år vi arbetade med radiohuset ökat från 13.550 timmar år 1956/57 till 22.600 timmar år 1964/65. Visserligen utgörs ökningen i stor utsträckning av grammofoninslag, men produktionen fordrar ändå ökad personal och flera arbetsutrymmen. Dessutom säger inte timsiffran hela sanningen, ty de olika programinslagen vart för sig har också blivit kortare och därmed mera utrymmeskrävande.

Och så disponerar TV cirka en kontorsvåning. Man kan säga, att det var tur att Byggnadsstyrelsen och vi lyckades ordna en extra kontorsvåning och att vi med Byggnadsstyrelsens goda minne förfogade över så pass mycket dolda reserver i form av överspelningsrum, avlyssningsrum, rum för sekreterare med extra många skåp o.s.v. Den reserv, som Byggnadsstyrelsen officiellt kan tillåta, är endast 5 %.

Förresten var det meningen att den extravåning, som vi fick pengar till, skulle användas av någon statlig inrättning. Vi lämnade då en förteckning till departementet på de utrymmen som skulle frigöras på Kungsgatan 8 och A1 när radiohuset blev färdigt och vilka som skulle kunna få disponeras av staten om vi istället själva finge hela radiohuset, således också den extra våningen. Vi vann tid, just vad vi behövde, för att slippa avstå något mera än vissa lokaler vid Kungsgatan 8. Efter ett par år, eller då vi flyttade in i radiohuset, hade TV ökat så mycket att vi inte endast måste behålla utrymmena på A1 utan nödgades planera nya stora barackbyggen.

Den 12 maj 1960 besökte vi ånyo Kommunikationsdepartementet tillsammans med Byggnadsstyrelsen och talade om pågående och planerade byggnader. Först kom vi överens om att televisionen skulle få disponera "uthyrningsvåningen" i radiohuset om vi ställde motsvarande utrymmen till statens disposition i barackerna 1 och 2. Som jag tidigare nämnt blev det aldrig några lokaler lediga för obehöriga i barackerna på A1.

Departementet meddelade, att vi kunde sätta igång med projekteringsarbetena för Göteborgs-huset och att vi skulle driva det så att ärendet kunde föreläggas 1961 års riksdag. Det blev ju inte riktigt så, men det sägs, att det är väldig skillnad på teori och praktik - ibland.

Slutligen redovisade vi TV-huset i Stockholm och fick tillstånd att börja det slutliga planläggandet inom en kostnadsram på 40 milj.kronor plus 9 milj.kronor. Den här gången gick 49 milj.kronor mycket hastigt. Men man får väl inte se det som en isolerad företeelse, utan som en slutlig sväljning efter upprepat idisslande. Arbetsutskottet godkände slutgiltigt lokalprogrammet för Stockholms TV-hus den 24 maj 1960.

Den 20 - 23 februari 1961 besökte oss våra danska vänner för att se på befintliga och planerade lokaler i Malmö, Linköping, Norrköping och Stockholm. Landshövdingmiddagen på Linköpings slott imponerade. Peder Nöörgaard, danskarnas Per Eckerberg, konstaterade vid avskedslunchen på Strand, att F.E. Jensen anlant $1\frac{1}{2}$ dag efter de övriga, men att vi ändå konjaksmässigt var komna lika långt.

Det berättades, att Sune Lindströms pondus var mycket stor i Köpenhamn. Av förslagen till TV-hus utanför Köpenhamn höll Sune på nr 1 och de övriga på nr 5. De vågade inte gå emot Sune, utan tog nr 3, medeltalet av 1 + 5.

E. Apel på svårigheter

Byggnationerna har pågått ganska kontinuerligt, men nog har ofta försök gjorts att stoppa upp arbetet helt eller delvis.

Alla i byggnadskommittén minns vi "julfejden 1961". Vi kallades lördagen den 2 december 1961 plötsligt till Kommunikationsdepartementet där statssekreterare Nils Hörjel assisterad av byråchefen Lennart Öhrström med oss diskuterade nedanstående fyra alternativ angående fortsättningen av våra byggnadsarbeten:

Alternativ I. Ett uppskjutande av igångsättning och färdigställande av radiohusets studioblock.

Alternativ II. Ett uppskjutande av igångsättning och färdigställande av ena hälften av studiolängan.

Alternativ III. Uppskjutande av TV-hus.

Alternativ IV. Ett uppskjutande av både radiohusets studiolokal och TV-huset i Stockholm.

Under lördag-söndag samlade vi oss för att ge Kommunikationsdepartementet de argument som erfordrades mot Finansdepartementet.

Beträffande alternativ I. påvisade vi, att studiolängan bildade en integrerande del av radiohuset. Om vi känt till att sådana här svårigheter skulle uppstå hade det ur arbetssynpunkt varit betydligt mera tilltalande att i första hand bygga, inte kontorshus, utan studiolängan för att därigenom få själva produktionsenheten (studior, kontroll- och redigeringsrum etc.) samlade på ett ställe. Ett radiohus utan studiolokaler är endast en kontorsbyggnad, framhöll vi.

Beträffande alternativ II. påvisade vi, att om man ställde hälften av studiobyggandet på framtiden, blev det ungefär som beträffande alternativ I., byggnaden blev inte funktionsriktig och det skulle leda till onödiga kostnader och nya svårigheter i produktionsarbetet.

Alternativ III. - uppskjutande av TV-hus - hör egentligen inte till spørsmålet i dessa skrivelser, men vi redovisade att ett uppskjutande av TV-husets första etapp, som redan godkänts av regering och riksdag, innebar att basen för TV-verksamhetens successiva utveckling försvann.

Slutligen, beträffande alternativ IV, som avsåg att både radiohusets studiodel och TV-huset skulle ställas på framtiden, meddelade vi endast, att detta alternativ medförde summan av de konsekvenser som framförts tidigare. Det innebar alltså ökade investerings- och driftskostnader

samt andra svårigheter av sådan storleksordning, att Sveriges Radio över huvud taget inte ansåg detta alternativ realistiskt nog för att förtjäna en diskussion.

Nå ja, det hela avlöpte relativt lyckligt. Ordföranden Per Eckerberg ryckte in och besökte båda departementen och slutet på visan blev, att radiohusets studior fick färdigställas, men TV-huset måste uppskjutas ett par, tre år. Vi kan inte direkt kalla det en "julfejd" för först i februari hade Kommunikationsdepartementet lyckats slå ned alla planer på att uppskjuta våra byggnationer. Men för att klara TV-huset måste vi vända oss till så gott som alla TV-nationer i världen för att de med redogörelser för sina erfarenheter skulle stödja vårt påstående, att det inte var för tidigt att bygga ett TV-hus nu. Det hade nämligen anmärkts från en av statens kontrollanter, att radiohuset planerats i cirka 30 år innan byggnadsarbetena påbörjades och att radion hade funnits i över 40 år. Med TV hade vi bara arbetat i 7 år. Hur kunde vi då ha så många erfarenheter att vi vågade oss på en byggnad, som skulle kosta över 40 milj.kronor.

Ja, man kan fråga om allting. Hur kan folket vid Bangveolesjön plötsligt sitta i flygplan när de varken har upplevt elektriciteten, ångan eller förbränningsmotorer? Svaren från länder över hela världen var helt samstämmiga och positiva och de gav oss ett mycket gott handtag.

Jag vill säga, att när jag påtalat dessa svårigheter har jag inte alls den uppfattningen att Kommunikationsdepartementet gav oss några bekymmer. Nej, det var tvärtom! Men inte är det välbetänkt eller försvarligt om en jämn långtidsplanerad produktion störs genom att den användes som konjunkturregulator. Nog måste väl ett helt nytt system utarbetas för byggandet om man skall kunna genomföra en påtaglig minskning av an-

talet olika byggvaror och moment och därigenom nå bättre möjligheter att tillämpa de långa seriernas princip, uppnå standardiserat, höggradigt monteringsbygge med lägre konsultkostnader och lägre kostnader överhuvudtaget för produktionsutvecklingen. Sedan skulle Sveriges Radio kunna få fritt disponera ett visst antal miljoner per år för byggenskap. Med en sådan relativt fast summa skulle våra byggnader kosta mindre per kubikmeter.

Konstverk

Det utmärkta, storartade konstverket i studiobyggnadens trapphall har utförts av Folke Truedson. Det kallas "Pelarsal" och nog ger konstverket en vision av höjd och avstånd åt den låga väggen. Synd bara att konstverket inte kunde fortsätta kontinuerligt ännu en våning. Det är utfört i ofärgad betong och tillkom genom en pristävling anordnad av Statens konstråd. Folke Truedson fick första pris av en kommitté från Statens konstråd, Vattenbyggnadsbyrån och Sveriges Radio. Statens konstråd disponerade en summa på 70.000 kronor för ändamålet och beställde verket hos konstnären. Men dessa 70.000 kronor räckte som det snart visade sig vid vår kostnadsberäkning bara till materialkostnader och arbetshjälp. Vad skulle den gode Truedson leva på under de drygt två år som arbetet beräknades ta? Vid sammanträde på Byggnadsstyrelsen började arkitekterna diskutera konstverkets kvadratmeterpris och frågade om inte dess yta och därmed kostnaderna kunde minska. Truedson blinkade lika vänligt som vanligt då han till mina kamraters och min förvåning medgav att så kanske kunde ske. Men då ansåg vi från Sveriges Radio, att man gått väl långt ifråga om en människa och hennes skapelse. Konst-rådet hade ändå beställt utförandet av konstverket men schabblat med pengarna. Det hela slutade med att Sveriges Radios styrelse beviljade medel till Truedsons fortsatta liv under arbetet genom att för ändamålet anslå 70.000 kronor.

I stora sammanträdesrummet utanför radiochefens rum hänger en vävnad i underbara färger utförd av Sigrid Hjertén. Rummet krävde ur akustisk synpunkt ett absorberande materiel, och vackrare sådant har jag knappast sett.

Sammanträdesrummet i fjärde våningens B-flygel (4B/85) har utförts av Gunilla Palmstierna. Därom skrev Gerd Reimers i Svenska Dagbladet: "Detta färgskimrande läggspel av former i grov chamottelera med lysande emaljeffekt var tydligen en svala, som varslade om en rik sommar. De enstaka lysande fläckarna på den grå betongväggen samlar sig där till en fin helhet med dramatisk accent, understruken av en utsökt ljus fördelning". Hans Majestät Konungen förstod inte konstverket riktigt vid sitt besök i december 1963.

Det verkliga bohusländska landskapet finns i tredje våningens sammanträdesrum (3B/85). Konstverket har utförts av Valand-konstnären Carsten Hvistendal i marmor och glasmosaik. En del besökare tycker att konstverket fått ett abrupt slut mot norr. Vi svarar att pengarna inte räckte längre än så.

Sammanträdesrummet i andra våningen i kontorshusets C-flygel är det luftigaste och vackraste (2C/85). Till detta intryck av rymd bidrager också utsmyckningen av Lars Rolf, en son till Ernst Rolf. Så lever i det nya huset namnet kvar på en av radions första och mest trogna medverkande. Utsmyckningen består dels i att nischerna vid de höga gavelfönstren försetts med vackra, mångfärgade glasstycken, som genom att vridas ger växlande effekter, dels i att gardinerna av tunnt tyg ger en konstnärligt luftig effekt.

Ja, detta är vad vi har, men jag skall också beskriva vad som förevarit beträffande etapp 3, den stora konsertsalen. Innan så sker vill jag, mot bakgrunden av det delansvar för byggnaden jag har, uttala en varm

önskan att ni alla måtte trivas här i radiohuset. Måtte byggnaden medge att arbetsförhållandena blir goda, så att de härstädes sysselsatta kan få utvecklas efter förmåga, känna egenvärde och ett visst mått av självständighet. För min del känns det under sådana förhållanden lättare att acceptera ^{ett/} gammalt, halvdåligt men dock rätt acceptabelt jag. Måtte klimatet i byggnaden, radions hem, alltid äga den vänlighet, som hjälper oss att klara påfrestningarna i arbetslivet. Hur lyder det berömda bröllopstelegrammet: "Må ni lysa som små ljus och edert hem bli ett glädjehus".

Ettapp 3.

Till slut något om den planerade ettapp 3, stora orkesterstudion. I förslaget år 1944 ingick två stora musikstudior på 12.000 resp. 6.000 m³. Den förstnämnda motsvarade Konserthusets stora sal och den andra Musikaliska Akademiens högtidssal. Radioorkestern (RO) bestod då av 26 instrument. Vi förutsåg och planerade successiva ökningar till cirka 80 instrument, stor kör och därjämte publik på 750 - 1.000 personer.

Musikaliska Akademien och Radiotjänst skulle dela på de tre större sällarna i radiohuset. Läget för de båda byggnaderna, intill varandra vid och på Al:s tomt var gynnsamt för ett sådant samarbete (se fig.). På uppdrag av Byggnadsstyrelsen utredde Radiotjänst möjligheterna för ett samarbete och konstaterade i PM av den 8 juli 1944 att gemensamt bruk av de större konsertlokalerna i radiohuset syntes kunna ske i viss omfattning under förutsättning:

"att samarbetet planeras och sker med ömsesidigt hänsynstagande till resp. institutionerna speciella arbetssätt och därav betingade krav, att radiohuset utbygges i planerad omfattning samt att orkesterrepetitionssalar och operaskolans rum i Akademiens byggnad utökas".

1944 års byggnadsförslag, enligt vilket allt skulle byggas i ett samman-

hang var mera storvulet än 1956 års förslag, som för att bli aptitligare för makterna, delades i 3 etapper. Det är ju alltid lättare att få igenom ett äskande om man delar upp det i så små enheter att detaljerna blir svårprutbara. Vi bedömde det såsom totalt lönlöst att begära två större musikstudior och då det från lagren ovan oss krävdes prutningar, lät vi studion på 6.000 m³ falla bort i tron att goda handlingar lönar sig förr eller senare. Ja, det kanske blir senare, ty ännu finns den stora studion endast på förslagsritningar. Men vi behöver så innerligt väl denna studio för både radio och television. Musikaliska Akademiens gamla högtidssal rymmer endast 50 instrument. Konserthusets stora sal räcker ifråga om volymen, där finns dålig akustik, men inte tid för oss att köpa i tillräcklig omfattning, ty Stockholms Filharmoniska Orkester (SFO) behöver i stort sett själva sitt utrymme. Sveriges Radio har således en fullgod symfoniorkester men ingen lämplig lokal. Våra musiker har inget hemvist, inga överspelningsrum, inga fasta förvaringsrum för instrumenten, inget ställe där de kan spela in sig, bo in sig och känna sig skäligt gott behandlade ifråga om något så betydelsefullt som arbetslokalen. Jag hade trott att dessa ambitiösa och skickliga musiker, som med sina konstnärliga prestationer skapar så mycket goodwill och förståelse för musiken, någon gång skulle få känna den uppskattning och aktning för sitt arbete, som en anständig arbetsmiljö utgör. Kanske kommer den snart, men Shakespeare låter Macbeth säga något om att man aldrig hinner fatt sin föresats om inte handling går i bredd med den.

RO är såsom orkesterinstitution helt i särklass inom landet. Jag tänker då inte endast på de enskilda medlemmarnas höga kvalitet och orkesterns homogenitet och vitalitet utan också på att den spelar i radio och TV cirka 120 gånger per år. Om endast cirka 2 % av radions licensbetalare

skulle lyssna blir det ändå för varje konsert en publik, som fyller Stockholms Konserthus under närmast en månad, d.v.s. omkring 60.000 personer. Vi har en stor musikkulturell uppgift, men för att nödtorftigt kunna tillgodose den är vi beroende av andra institutioners välvilja. Det är nog sant som Anita Lindblom en gång sjöng: Man måste sakna för att leva.

Byggnadsprogrammet av den 30 maj 1956 innehöll två konsertstudior om 12.000 resp. 7.500 m³. Dessa lokaler bildade således etapp 3 i vårt slutliga byggnadsprogram. Konsertlokalerna låg i en särskild byggnad utefter Oxenstiernsgatan enligt fig. 18 och 18a. Arkitekterna utförde för säkerhets skull en skiss över vad vi då kallade Konserthuset för att vi skulle se hur det gick in på tomten fig.   och   . De båda konsertsalarna skulle få gemensamma publikfoajéer, rum för musiker, överspelningsrum, kantin, garage i källarna o.s.v. så att denna del av konsertverksamhetens utövare och publik kunde finna det timliga de behövde inom byggnaden. Tills vidare sköt vi fullföljandet av etapp 3 åt sidan för att vi överhuvud taget skulle komma igång med radiohuset. Vi avstod sedan, omkring 1961, definitivt från studion på 7.500 m³ och ändrade namnet på den stora lokalen från konserthus eller konsertsal till stor musikstudio, därmed markerande:

att vi inte tänkte konkurrera med Konserthuset och Stockholms stad om publik,

att vi avstod från den ur utseendesynpunkt dyrare utformningen som en allmän konsertsal kunde anses kräva bl.a. med hänsyn till åhörarna samt att vi också skulle använda lokalen för vissa program i TV, varför en i någon mån särskild utredning krävdes.

I de direktiv, som chefen för Kommunikationsdepartementet den 30 december 1959 utfärdade för 1960 års radioutredning, nämndes som en särskild uppgift frågan om den tredje etappen av radiohuset, varom vi och Bygg-

nadsstyrelsen tidigare skrivit till departementet eftersom den ingick i det slutliga byggnadsprogrammet av den 30 maj 1956.

Vi vände oss omedelbart till radioutredningen under år 1960 och anhöll att den skulle särbehandla frågan om tredje byggnadsetappen. I handling 3401 framställde utredningen vissa frågor, som vi besvarade i brev den 6 mars 1961. Utredningen behandlade frågan den 7 och den 8 mars 1961. Den hade kommit underfund med att då radiohuset planerades på Al-tomten tankar funnits på att uppföra en musikbyggnad gemensam för Musikaliska Akademien och Sveriges Radio. För att ånyo utreda denna fråga tog utredningen även kontakt med Musikaliska Akademien, Byggnadsstyrelsen och Ecklesiastikdepartementet. Det fanns fyra möjligheter:

Samarbete inom två musiksalar på radiohusets tomt

" " " " " Musikaliska Akademiens tomt

" " " " " neutral tomt (Karlplan)

Vardera organisationen får sin egen större musiksäl.

Vid undersökningar konstaterades samstämmigheten i Akademiens och våra önsknings på två punkter, nämligen att det för resp. verksamheter var absolut nödvändigt att den nya byggnaden låg på företagets egen tomt och att var och en av oss måste för egen del helt disponera lokalerna. Fordringarna på lokalerna var också helt olika beträffande storleken och publikantalet: Sveriges Radio 12.000 m³ och 750 - 1.000 personer, Musikaliska Akademien 4.000 m³ och 500 - 600 åhörare.

Radioutredningen kom fram till att om den tredje etappen av radiohuset skulle komma till stånd måste detta ske helt oberoende av Musikaliska Akademien (15 april 1961).

Vid sammanträdet den 7 - 8 mars 1961 beslöt utredningen vidare att

kontakt skulle tagas med Byggnadsstyrelsen och Djurgårdsnämnden om tomten och med Konsertföreningen och Stockholms Stad beträffande läget för den offentliga konsertverksamheten i Stockholm. Vidare skulle Sveriges Radio göra detaljerade tablåer över musikverksamhetens lokalbehov nu och i framtiden. Sveriges Radio skulle också verkställa en inventering av större lokaler i Stockholm och slutligen upprätta ett nytt lokalprogram i stället för det från 1956 som förelåg. En kostnads-kalkyl skulle åtfölja det nya lokalprogrammet. Utredningen ställde sig positiv till tanken att investeringen borde i lika mån belasta ljudradions och televisionens budget. Enligt 1956 års program stod ljudradion för hela kostnaden.

Ja, det lät ju mycket det där men de flesta av de här frågorna hade vi gått igenom flera gånger under 20 år.

Beträffande tomten hade vi haft tillfälle att fundera en del sedan 1956 då det första programmet för tomten fastställdes. Vi började få en aning om vad vi inlätit oss på i och med starten av vår TV-skola i början av juni 1956 och reguljära TV-verksamhet som började den 15 september 1956, den dag TV-sändaren i Nacka togs i bruk. Detta givningsslag för personal och investeringar. Vi skulle inom cirka 5 år behöva en kontorsbyggnad för televisionen på cirka 500 rum och denna byggnad ville vi gärna placera på Förrådsbacken.

I TV-huset ingick två större studior. Det gällde för oss att hushålla med tomtytan för att få plats med så många studior, andra produktionslokaler och kontor som möjligt på ett något så när begränsat område. Därför trängde en plan fram på att använda tomten enligt fig.

(min modell). För den större musikstudion skulle vi försöka få disponera markområdet vid Strandvägen och Oxenstiernsgatan i södra delen av

kvarteret Förrådsbacken. Den utgör en del av den f.d. Gardesparken och är ett av de värdefullaste och vackraste tomtområden som staten äger i det centrala Stockholm, bevuxet med sällsynta, inplanterade träd.

Den 16 mars 1961 skrev radioutredningen till Djurgårdsnämnden i frågan och erhöll den 6 oktober samma år svar "att Djurgårdsnämnden icke anser tillräckliga skäl föreligga för att reservera ytterligare mark för radio- och televisionsändamål inom kvarteret Förrådsbacken".

I skrivelse den 17 juni 1961 till radioutredningen framhöll vi, med inlevelse som jag tyckte, det felaktiga i och vådorna av att inte vår orkester kunde få en egen och användbar lokal med rationella och mera människovärdiga möjligheter. Och i augusti 1961 hävdade arbetsutskottet för Konsertföreningen i brev till utredningen att det offentliga musiklivets krav på konsertlokaler syntes vara väl tillgodosedda och att sålunda bärande skäl inte förelåg att uppföra ett nytt konserthus i Stockholm. Med statistik visades att vi inte alls hyrde lokaler i Konserthuset i den omfattning som lokalerna i verkligheten fanns lediga. Det var samma slag av statistik som visade att svenska folket blivit mera ärligt, ty häststölderna hade sjunkit mycket. Det nämndes ingenting om att landet i princip var avhästat. Nå, vi kunde som sagt lätt visa vilket gott argument för våra egna synpunkter som Konsertföreningens utredning utgjorde.

Den 13 oktober 1961 meddelade 1960 års radioutredning att den inte kunde bryta ut frågan angående "det s.k. konserthuset" och ge prioritet åt dess behandling. Ja, ja, guldåldern skall ju aldrig ligga bakom utan framom så det var bara att fortsätta. Under 1961 och 1962 arbetade vi vidare bl.a. med frågan om en fusion av RO och SFO, d.v.s. under 1962 motarbetade vi den tanken, men det tog tid det också.

I skrivelse den 30 januari 1962 klagade RO till utredningen över de så gott som obefintliga lokalerna. Orkestern bestod under senare delen av 1950-talet av omkring 45 instrument. Med denna besättning kunde den framföra verk upp till wienerklassicismen men behövde avsevärda förstärkningar då romantiska eller senare verk skulle framföras. SFO disponerade i Konserthuset en tillräckligt stor lokal för framförande av alla de stora symfoniska verken. De ägde också tillräcklig numerär härför. RO disponerade stora salen i Musikaliska Akademien och den var något användbart tillräcklig för den oförstärkta orkestern. För större framföranden måste radion anlita antingen SFO eller förstärka RO med musiker i huvudsak lånade av SFO samt förhyra Konserthuset.

Då det slutligen var klart att inget fördärvbringande samarbete skulle ske med SFO ökade Sveriges Radio successivt ut orkestern till cirka 80 instrument år 1963/64 och siktade på 100 man. Eftersom radion är landets i särklass viktigaste musikinstitution behövde vi en orkesterkapabel att framföra alla verk. En bidragande motivering var också den växande betydelse som TV-musiken fått.

Ecklesiastikdepartementet kallade oss till ett sammanträde, som ägde rum den 26 januari 1962.

Närvarande: Från Ecklesiastikdepartementet	Sven Moberg
" Kommunikationsdepartementet	Lennart Öhrström
" Byggnadsstyrelsen	Sixten Larsson
	Christer Olrog
" Musikaliska Akademien	Nils Wallin
	Bertil Carlberg
" Sveriges Radio	Erik Mattsson
	Björn Berntson

Vid denna överläggning framkom det att Akademiens krav stigit från en byggnad på 3,7 milj.kronor 1957 till 18 milj.kronor nu. Akademien behövde disponera en stor musikstudio på omkring 9.000 m³ trettio gånger per vecka. I utredningen av den 8 juli 1944 redovisades ett behov av trettio gånger per år. Akademiens representanter framhöll att undervisningen helt förändrats. Sveriges Radio framhöll, att vi behövde en stor studio cirka 70 timmar per vecka. Dett är mer än 100-procentig beläggning - i praktiken ogenomförbar - varför vi egentligen hade bruk för ytterligare en stor musikstudio eller i allt en studio på 12.00 och en på 7.000 m³ enligt vårt lokalprogram av den 30 maj 1965.

Ecklesiastikdepartementet ansåg, att Akademien kom med helt nya krav, vilket också var fallet. Sveriges Radio framhöll att utredningen av år 1944 för oss alltjämt bildade grunden för ett ev. samarbete med Akademien. Vi föreslog att Byggnadsstyrelsen med utgångspunkt från nämnda utredning skulle diskutera med Musikaliska Akademien och Sveriges Radio om i vilken mån aktuella lokalfrågor kunde samordnas. Så beslöts också.

Bearbetningen av regeringen och radioutredningen fortgick och den 6 mars 1962 hade vi samlat oss till en ny inlaga där vi officiellt pulveriserade Konsertföreningens gynnsamma statistik över uthyrningsmöjligheterna och ånyo underströk de produktionstekniska, ekonomiska och konstnärliga skäl som förelåg för en stor musikstudio och framhöll att ytterligare dröjsmål medförde betydande ökning av byggnadskostnaderna. Ty studion måste bli en verklighet.

Den 22 mars 1962 mötte vi åter Byggnadsstyrelsen under tekniske direktören Lennart Uhlin. Nils Castegren och Ragnar Öhlander utgjorde förstärkningstrupper för oss, laddade med argument, Vi andra hade närmast uttömt vårt förråd av gångbara invektiv och andra sakligheter.

Vid en överläggning inför Byggnadsstyrelsens chef, generaldirektör Sixten Larsson, den 31 mars 1962 var vi överens om att frågan om samarbete mellan Sveriges Radio och Musikaliska Akademien skulle kunna lösas om två större salar kunde uppföras på Sveriges Radios tomt Förrådsbacken, allt i princip enligt utredningen av den 8 juli 1944.

Byggnadsstyrelsen fann sedan att det var angeläget för Sveriges Radio att kunna förfoga över en egen större musikstudio. Styrelsen ansåg också att då denna planerades reservutrymme för ytterligare en stor musikstudio skulle diskuteras "eftersom det behov Sveriges Radio för närvarande har egentligen kräver mera än vad en lokal kan ge". Av den förefintliga statistiken framgick detta behov tydligt. En stor musikstudio skulle nämligen behöva disponeras mer än 10 timmar per dag i genomsnitt och detta är i praktiken inte genomförbart. Det beslöts att Byggnadsstyrelsen skulle skriva till Kommunikationsdepartementet i frågan efter överläggningar med rundradioutredningen.

Enligt radioutredningens protokoll av den 4 december 1962 spökade alltså tanken på att något samarbete mellan Musikaliska Akademien och Sveriges Radio i lokalfrågan skulle kunna ske. Utredningen konstaterar att det vid överläggning våren 1962 med företrädare för Ecklesiastikdepartementet, Kommunikationsdepartementet, Sveriges Radio, Byggnadsstyrelsen och radioutredningen klarlades att förutsättningar för att Sveriges Radio och Musikaliska Akademien var för sig skulle få uppföra större musiklokaler knappast förelåg. Den "tänkbara lösningen" angavs då vara att vid Karlaplan uppföra en byggnad med två musiksalar om 12.000 resp. 6.000 m³. I huvudsak skulle den större disponeras av Sveriges Radio och den mindre av Musikaliska Akademien med ett visst fixerat utbyte. Det anhölls att Sveriges Radio snarast måtte anordna en överläggning beträffande utredningens projekt.

Under de månader som gått hade vi arbetat med lokalförteckningar för en musikstudio på 12.000 m³ med erforderliga, tillhörande utrymnen. Denna utredning av den 10 juni 1963 överlämnades till Byggnadsstyrelsen och rundradioutredningen. Den upptog endast en stor musikstudio som ett första utbyggnadsskede.

Den 23 april hade vi justerat en lokalförteckning som diskuterades med därav berörda den 25 maj 1963. Därvid framkom bl.a. följande:

- " 1. Lokalens geometri skall ej överdrivas i någondera riktningen så att lämpligheten för TV-bruk försämras.
2. Vid podiet inbygges fast rundhorisont.
3. Podiet göres plant. Man kan tänka sig ett "byggklotssystem" för att "bygga upp" orkestern. Undvikas bör alla basresonansfenomen i podiet.

Podiet bör kunna rymma cirka 110 mans orkester med min. 3 m. bakom och vid sidorna samt utrymme för TV-kameror framför densamma.
4. En 3 m. bred åkbrygga i podiets plan uppbygges längs lokalens mittlinje med en tvärbrygga i samma plan.
5. Transportvägar (H= 3,5 m. och B= 3,0 m.) bör mynna i gränsen mellan podium och publik. Alternativt kan avslutning ske till tvär-åk-bryggan.

Genomgång av lokalprogram

a. Inom kontrollblock bör tillkomma:

Underhållsutrymme TV 20 m²

Detta ger totalt teknikutrymme 180 m²

Något särskilt avdelat utrymme för inspelning är ej nödvändigt för TV:s del. Bättre då ett större ljudkontrollrum (se St H)

b. Talstudio och berättarstudio behöver ej ändras för TV

c. Speakerbås (kommentatorhytter) utökas till 6 (36 m²).

För TV-bruk erfordras ett gemensamt tekniskt utrymme

- d. Förrum för entréer. Ingen kommentar.
- e. Uppsamlingsrum vid podiet är för litet. Dela gärna på mindre enheter.
- Förslag: 1 st. 50 m² = 100 m²
2 " 25 "
- f. Rum med bad för kapellmästare. Ingen kommentar.
" " dusch för solister
- g. Sminkrum utföres för 5 sminkplatser.
- h. Omklädningsrum bör utrustas med dusch.
- i. Instrumentrum för 100 musiker Ingen kommentar.
Uppehållsrum för 100 musiker.
- j. Tillkommer:
Uppehållsrum för teknisk personal (40 pers.)
- k. Överspelningsrum. Ingen kommentar.
- l. Rekvisitarum vid podiet skall även kunna härbärgera ev. podieklotsar.
- m. Tillkommer:
Ateljéverkstad 50 m² (H= 3,5 m.)
- n. Belysningshytt.
Frågas: Är detta kontrollrummet för allmänbelysningen?
- o. Rum för ljusregleringsutrustning.
Dimensionerna bör vara 5 x 8 m.
- p. Maskinrum för film. Ingen kommentar.
- q. Kunglig loge med väntrum. Ingen kommentar.
- r. Orgelverk i anslutning till podiet.
Orgelpipor bör normalt ej synas i bild. Någon form av inbyggnad önskas.
- s. Rum för orkesterassistent. Ingen kommentar.
Rum för förtroendeman.
- t. Tillkommer:
Produktionsrum (för producenter LR och TV)
(2 st. à 20 m²).

u. Rum för underhåll.

Enligt Ragnar Öhlander kan detta rum för ljudradion utgå om musikstudion kommer att bliva belägen i närheten av andra produktionslokaler. Kan även kombineras med TV:s underhållsutrymme under a.).

v. Utrymme för kulisser (H= 3,5 m.).

x. Tillkommer:

Tekniskt rekvisitautrymme (inkl. underhållsutrymme för belysning 15 m²) 135 m². God kontakt med transportvägar.

Vid samtal med Ragnar Ölandet framkom att en tänkbar publikkapacitet vore omkring 750 personer. För övrigt inga ändringar i programmet från ljudradions sida. Det påpekades att man som regel vid musikproduktion har behov av en hårdare dämpad talstudio i anslutning till musikstudion för talade inslag. Denna har ju även förutsetts".

Sedan kunde vi den 10 juni 1963 presentera följande definitiva lokalförteckning för stor musikstudio.

	m ²
Musikstudio 12.000 m ³	..
Kontrollblock 8 x cirka 23 m.	180
Ljudkontroll	
Inspelning	
Regi, kamera- och belysningskontroll	
Stativrum	
Serviceutrymme	60
Talstudio	60
Speakerbås med kontrollhytt	
utsikt över podiet 6 st. à 8 m ²	48
tekniskt utrymme för dito (TV)	20
Berättarstudio	14
Förrum vid podiet för entréer	10 - 15
Uppsamlingsrum bakom podiet för medverkande (bör ev. delas på mindre enheter)	100
Rum med bad för kapellmästare	18
Rum med dusch för solister 2 st.	30
Sminkrum med 5 sminkplatser	..
Omklädningsrum 10 st. à 7 m ² med dusch	70
Instrumentrum för 100 musiker (med instrument och klädsåp)	..
Uppehållsrum för 100 musiker (musikerfoajé)	..
Uppehållsrum för personal uppdelat på 2 rum	60

Överspelningsrum (5 st. à 60 m ²)	m ²	2
(10 st. à 12 m ²)		100
Rekvisitarum vid podiet (instrument, notställ, stolar, belysning, gradiner m.m.)		120
Ateljéverkstad (höjd 3,5 m.) för justeringsarbeten		100
Rum för ljusregleringsutrustning (5 x 8 m.)		50
Maskinrum för film		40
Kunglig loge med väntrum		20
Orgelverk i anslutning till podiet (orgelpiporna bör kunna byggas in så att de normalt ej synas i bild vid TV-sändningar)		..
Rum för orkesterassistent (vid podiet)		..
Rum för orkesterns förtroendeman		10
Produktionsrum (2 st. à 20 m ²)		10
Utrymme för kulisser (H= 3,5 m.)		40
Utrymme för teknisk rekvisita		100
		135

anm.:

Studion är i första hand avsedd som repetitions- och sändningslokal för RO.

Studion skall kunna rymma en publik på cirka 750 personer. Den skall förses med reservutgångar, foajéer, kapprum och toaletter enligt gällande normer för samlingslokaler.

Studion skall förses med podium. Vid utformningen av podiet togs hänsyn till att TV-sändningar skall kunna anordnas.

Podiet göres plant. Det bör kunna rymma cirka 100 mans orkester med minimum 3 m. fritt utrymme bakom och vid sidorna om orkestern. Framför orkestern skall utrymme för TV-kameror finnas.

En 3 m. bred åkbrygga i podiets plan längs lokalens mittlinje med en tvärbrygga i samma plan skall ordnas. Transportvägar (H= 3,5 m. B= 3,0 m) bör mynna på podiets främre del.

Vid utformningen av podiets begränsningsytor togs även hänsyn till TV:s bildmässiga krav. Detta innebär att ytorna kring podiet bör utformas som en fast rundhorisont.

Kontrollrumsblocken skall utformas med dubbelgolv (40 cm. djup för ventilation och kablar).

I vårt remissvar av den 5 september 1963 till rundradioutredningens skrivelse om ljudradion, kap. 4 byggnadskostnader d.v.s. frågan om den större musikstudion, försökte vi ånyo ge färg åt tavlan över RO:s hemlöshet och följderna därav och föreslog "att projekteringen av stora musikstudion måtte få göras oberoende av det slutliga ställningstagandet i denna lokalfråga".

Radioutredningen hade under tiden arbetat med symfoniorkestrarna i Stockholm och deras uppgifter och redovisade denna fråga tämligen utförligt i PM 3416 av den 10 september 1963 utgörande sekretariatets slutredovisning beträffande radiohusets tredje etapp (den större musikstudion). Nämda PM utgjorde underlag för och bilaga till skrivelse från utredningen till Sveriges Radio den 16 oktober 1963.

Utredningen konstaterade i denna skrivelse, att Sveriges Radio betraktar lokalen i Musikaliska Akademiens gamla hus som helt otillräcklig och otillfredsställande och att tillräcklig tid inte finns i Konserthuset för RO. Utredningen underströk att det från många håll framhållits vilken enastående betydelse Sveriges Radios orkesterverksamhet hade för det svenska musiklivet. Utredningen går sedan närmare in på våra överläggningar om sammanslagning av SFO och RO och finner att åtskilliga fördelar kunnat förknippas med en sammanslagning, men utredningen ansåg att de måste böja sig för den absolut avvisande hållning som både Konserthuset, Stockholms Stad och Sveriges Radio intog till projektet. Utredningen överger därför tanken på en sammanslagning och i det följande redogör utredningen för en inventering av lokalbeståndet i Stockholm. Utredningen diskuterar sedan olika lösningar.

1. Sammanslagning av RO och SFO. Denna lösning har emellertid, som redan påpekats, fallit bort.
2. Ombyggnad av Musikaliska Akademien. Inte heller denna lösning kunde förordas eftersom Byggnadsstyrelsen anser att det fördras omfattande åtgärder och att trots detta volymen inte kan göras tillräcklig för en orkester på 80 musiker.
3. Gemensam nybyggnad för Sveriges Radio och Musikaliska Akademien. Svårigheterna med en sådan lösning har emellertid vid överläggningar inför departementet med företrädare från Musikaliska Akademien och Sveriges Radio visat sig mycket stora.

4. Nybyggnad för Sveriges Radio. Denna lösning är den mest kostnadskrävande men också den som radikalt löser problemen för radion.

Utredningen kom fram till att den kunde lämna förord enligt följande:

- a) En friliggande byggnad på radiohustomten, placerad i sluttningen mot Strandvägen och med en estetiskt tilltalande fasad.
- b) Studiolokalens volym bör vara 10.000 - 12.000 m³.
- c) Bortsett från fasaden mot Strandvägen ges byggnaden ett relativt enkelt utförande varvid interiören blir av studiokaraktär (radiostudio).
- d) Lokalen anpassas i första hand för RO:s behov i vad avser podiets utförande, akustiska egenskaper, biutrymmen m.m.
- e) Hänsyn skall även tas till behovet av TV-sändningar från lokalen. I första hand av orkestermusik samt av större offentliga underhållningsprogram av typen "Hylands hörn". Utredningen utgår dock från att TV-sändningarna inte får inkräkta på huvuduppgiften, nämligen RO:s konserter.
- f) Publikutrymmena bör avse minst 500 och högst 1.000 personer. De bör vara av god klass men av relativt enkelt yttre utförande. Lämpligt är att en stor del av åskådarplatserna kan flyttas bort varvid för TV-sändningar viss golvyta utanför podiet friställs.
- g) Utredningen är beredd att tillstyrka en underjordisk förbindelse mellan denna byggnad och övriga lokaliteter i anknytning till den s.k. TV-gången.

Tankar i nämnda PM hade delvis ingått i skrivelse från utredningen till statsrådet och chefen för Kommunikationsdepartementet angående "Ljudradions programkanaler, sändarnät och ekonomiska krav" av den 26 juni 1963. I remissyttrande av den 23 september 1963 strök Sveriges Radio ånyo under angelägenheten att den ytterst vitala frågan angående en stor musikstudio löstes och att projektering av en sådan skulle få

ske oberoende av det slutliga ställningstagandet i frågan.

Ovanstående remissvar kompletterades av en skrivelse till statsrådet av den 30 september 1963 vari Karl-Birger Blomdahl, vilken den 1 januari 1965 skulle tillträda befattningen som musikchef vid Sveriges Radio, underströk den utslagsgivande betydelse som en snar, definitiv och positiv lösning av lokalfrågan måste få för den musikaliska verksamheten i radio och TV. "RO är" säger Karl-Birger "ett av de finaste och viktigaste instrumenten för Radio-TV:s för landet i dess helhet oerhört betydelsefulla musikkulturella verksamhet". Han framhåller att RO i förhållande till andra orkestrar är synnerligen missgynnad och att de ständiga irritationer och det onödiga människoslitaget de ständiga lokalbytena innebär "kommer att få en ogynnsam effekt på orkesterns rekrytering och konstnärliga prestationer".

Den 16 oktober 1963 sände utredningen en skrivelse till Sveriges Radio vari meddelades att utredningen var beredd att tillstyrka en större musikstudio i anslutning till radiohuset. Eftersom denna skrivelse utgör det första formella medgivandet efter många kampår om att vi behövde en studio för RO på cirka 12.000 m³ har jag infört skrivelsen i denna berättelse.

Till Sveriges Radio AB

1960 års radioutredning har genom sina ursprungliga direktiv i uppdrag att granska planerna för en större musikstudio i anslutning till radiohuset. Efter omfattande utredningar har kommittén nu kommit fram till ett preliminärt ståndpunktstagande, vilket innebär att man är beredd att tillstyrka att en sådan studio kommer till utförande i form av en friliggande byggnad, vilken ges ett relativt enkelt utförande (standard som en radiostudio), en inre volym av 12.000 m³ och plats för högst 1.000 åhörare. Utredningens slutliga ställningstagande måste emellertid avvakta ett mera preciserat förslag, innefattande lokalprogram, idéritning och kostnadsberäkning. Med tanke på utredningens tidsplan är det önskvärt, att Byggnadsstyrelsen och Sveriges Radio i samråd framlägger ett sådant förslag senast den 1 september 1964. Utredningen får i övrigt hänvisa till bifogade PM 3416, i vilken sekretariatet redovisat resultatet av sina undersökningar.

Stockholm den 16 oktober 1963
Enligt uppdrag
Ingemar Lindblad

I skrivelse den 25 oktober 1963 försvarade vi inför rundradioutredningen och Byggnadsstyrelsen volymen 12.000 m³.

Äntligen den 16 december 1963 skrev Byggnadsstyrelsen till Konungen "ang. nybyggnad av stor musikstudio för Sveriges Radio i Stockholm". Styrelsen erinrade om att i prop. 1961 nr 53/61, sid. 4, i statsverksproposition 1962 bil. 8 sid. 275 samt i statsverksproposition 1963 bil. 8 sid. 416 projekteringen av stora musikstudion, konserthuset, som anläggningen kallades, t.v. nedlades och att förslag till byggnadsprogram skulle framläggas sedan 1960 års radioutredning behandlat frågan. Styrelsen erinrade vidare om orkesterns utökning och dess vidgade uppgifter och de krav på lämplig studiolokal som detta innebar. I skrivelse underströk styrelsen att lokalsituationen för RO var synnerligen otillfredsställande. Efter att ha diskuterat de olika förslagen till samarbete mellan Musikaliska Akademien och Sveriges Radio som förekommit, erinrade styrelsen om att innan 1957 års riksdag fattade principbeslut om att lägga radiohuset i kvarteret Förrådsbacken lät styrelsen utföra skisser över hur kvarteret lämpligen skulle kunna bebyggas för rundradio och television. Styrelsen kom fram till att kontors- och studiobyggnad för rundradio kunde förläggas till områdets södra del medan TV:s produktionslokaler och större parkeringsplatser placerades i områdets norra del "mot Gärdet". Konserthuset skulle placeras i fonden av Karlavägen. Då marken i fonden av Karlavägen utefter Oxenstiernsgatan behöver användas för byggnader inrymmande kontors- och produktionslokaler föreslår styrelsen nu att den stora musikstudion placeras i kvarterets södra spets med entrén från Linnégatan-Strandvägen. Arealen för nämnda område uppgick till 23.000 m³. Styrelsen framhöll att området från stadsmässig synpunkt var mycket omtåligt, men en lämplig byggnad skulle dock mycket väl kunna placeras inom området. Närhet till stadens centrum och goda allmänna kommunikationsförhållanden innebar också fördelar.

Styrelsen tänkte sig att byggnaden med hänsyn till platsens ömtåliga läge delvis skulle sänkas ned i marken.

De totala kostnaderna för byggnaden beräknades till storleksordning 14 milj.kronor i prisläget 1 juli 1963. Av kostnaderna avsåg 10 % projekteringskostnader. Styrelsen erinrade vidare om att kostnaderna för studioblocken uppgått till cirka 385 kronor per kbm och att musikstudion skulle dra ungefär samma kostnader per kbm.

Projekteringstiden uppskattades till 12 månader och byggnadstiden till 24 månader.

Styrelsens skrivelse utmynnade i en hemställan "att Kungl. Maj:t måtte dels godkänna det framlagda förslaget till byggnadsprogram rörande nybyggnad av stor musikstudio för Sveriges Radio med förläggning till kvarteret Förrådsbacken i Stockholm, dels uppdraga åt styrelsen att utföra projektering fram t.o.m. färdiga huvudhandlingar för projektet, dels ock ställa ett belopp av 1.400.000 kronor till styrelsens förfogande ur investeringsanslaget till vissa projekteringskostnader för bestående av de med utredningsarbetet och projekteringen sammanhängande kostnaderna".

Ärendet gick på snabbremiss och i skrivelse från radioutredningen till statsrådet Skoglund den 11 februari 1964 meddelade radioutredningen att den tillstyrkte Byggnadsstyrelsens hemställan i skrivelse av den 16 december 1963.

Till Herr Statsrådet och Chefen för Kommunikationsdepartementet

1960 års radioutredning har med remiss av den 2 januari 1964 anmodats yttra sig över en den 16 december 1963 av Byggnadsstyrelsen ingiven skrivelse, i vilken styrelsen framlägger ett program för en stor musikstudio för Sveriges Radio vid radiohuset i Stockholm.

Utredningen har ägnat denna fråga ett synnerligen ingående studium. Vid sammanträde den 16 oktober 1963 nådde utredningen fram till preliminära slutsatser genom att godkänna det förslag till ställningstagande som innefattades i PM 3416 (bilaga 1 b till Byggnadsstyrelsens skrivelse). De förutsättningar som därvid angavs för ett projekt som utredningen ansåg sig kunna tillstyrka uppfylls av nu framlagda förslag. Den kostnadsram som nu anges, nämligen 14 mkr, finner utredningen vara rimlig med tanke på projektets omfattning och de speciella krav som ställs på dess utförande. Utredningen får därför tillstyrka Byggnadsstyrelsens hemställan.

Örebro den 11 februari 1964

Valter Åman

Ingemar Lindblad

I skrivelse av den 29 april 1964 till Erik Mattsson från utredningen meddelades, att Byggnadsstyrelsen lämnat vissa uppgifter angående medelsförbrukningen per år. Under förutsättning att projekteringstillstånd av Kungl. Maj:t lämnades före den 1 juli 1964 och att beslut om byggnadens uppförande fattades vid 1966 års riksdag beräknades förbrukningen till:

1966/67 3,5 m.kr

1967/68 7 "

1968/69 3,5 "

Summa: 14 m.kr

Vi räknade nu med att av kostnaden skulle 1/3 belasta televisionen och 2/3 ljudradion.

Också statskontoret hade erhållit Byggnadsstyrelsens förslag på remiss. Statskontoret svarade den 10 mars 1964 och ansåg

att publiken kunde sänkas från 1.000 till 500. Härigenom sparades kommunikationsutrymmen, toaletter, tvättrum, foajéer etc.,
att musikstudion borde ligga närmare TV-huset,
att reservytor eliminerades,
att talstudion intill musikstudion var onödigt stor (cirka 300 m^3) eller 70 m^2 , (således ungefär som studio 1 på Kungsgatan),
att uppsamlingsrum för körer etc. bakom podiet skulle sammanslås med musikerfoajén,
att producentrum, sminkrum, toaletter, instrumentrum, uppehållsrum för teknisk personal, överspelningsrum, personalrum för vaktmästare, kulissförråd och ateljéverkstad, foajé, städrum, kläd- och tvättrum samt kommunikationsytor skulle minskas till yta eller antal samt
att kostnaderna kunde sänkas i anslutning till av Statskontoret angivna nedskärningar.

Statskontoret bemöttes av Byggnadsstyrelsen i samtliga punkter i skrivelse till Konungen den 8 juli 1965.

Radioutredningen konstaterar den 30 mars 1965 i sin utredning "Radions och televisionens framtid i Sverige" att något beslut angående den stora musikstudion inte har fattats. Och detsamma gör vi ännu den 30 april 1966. Så ännu så länge kan jag inte skriva om fortsättningen - och det blir det kanske någon annan som gör.